

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JULIUS CLAUSEN

CARL ANDREAS REITZEL

Udgivet paa
125-Aarsdagen for Grundlæggelsen
af Firmaet C A Reitzel

Trykt som Manuskript

København 1. Maj 1944

CARL ANDREAS REITZEL

En Rødtunge 'Hekommende' se' til 'Væggeles'!

LA PESTEL

JULIUS CLAUSEN
CARL ANDREAS REITZEL

UDGIVET AF FORLAGSBOGHANDLER AXEL SANDAL

PAA 125AARSDAGEN FOR GRUNDLÆGGELSEN

AF

FIRMAET C. A. REITZEL

København 1. Maj 1944

DA jeg ofte har følt det som et Savn, at der ikke fandtes en Bog, der gav et Helhedsbillede af Grundlæggeren af mit gamle Boghandlerfirma, har jeg nu ved Firmaets 125 Aars Jubilæum formaaet Hr. Bibliotekar Julius Clausen til at skrive en saadan Bog om Carl Andreas Reitzel. Denne lille Biografi skulde da tjene som et Minde og Festskrift til dette Jubilæum og samtidig til mit eget 25 Aars Jubilæum. Forhaabentlig vil den foruden mine Kolleger ogsaa interessere mange af dem af Forlagets og Bogladens Forfattere og Kunder, der i en længere Aarrække har følt sig knyttet til C. A. Reitzel.

Axel Sandal.

PROLOG

NAAR et Begreb som den danske Litteraturs »Guldalder« ligger fast i den almindelige Bevidsthed, ja ligesom er fastnaglet til en bestemt Epoke i forrige Aarhundrede, skyldes dette, foruden naturligvis den digteriske Indsats, for en væsentlig Del den Mand, som viste Evner og Fremsyn nok til at samle Skribenterne om sin Person og sit Forlag, saaledes at dette noget nær kom til at repræsentere det ypperste paa Aandslivets Omraade. Hvad en Brockhaus betød i Leipzig, en Firmin-Didot i Paris, det kom *C. A. Reitzel* i et kvart Aarhundrede til at betyde for den danske Boghandel og dens Udvikling. Han blev Arbejdsgiveren og Arbejdssprederen i saa stor Stil, som de hjemlige Forhold muliggjorde det.

C. A. Reitzels Forlag blev bygget op fra bar Bund med de mindst mulige Midler. Og da det tretti Aar efter ved Siden af Gyldendal, Schubothe og Høst stod som førende paa Markedet, ja, for Skønlitteraturens Vedkommende i allerførste Række, saa skyldtes dette ingenlunde et tilfældigt Held, eller at en Appelsin var dalet ned i en sorgløs ung Boghandlers Turban. Nej, det skyldtes Arbejde og atter Arbejde, Ærgerrighed, Energi og Smidighed. Carl Andreas Reitzel var Forretningsmand og for-

stod, at vil man være Boghandler i den store Stil, maa man ikke alene forstaa sig paa at sælge Bøger i »Laden«; men det maa ogsaa være Bøger, som er værd at sælge. Og bedst, naar man selv baade kan sælge Bøgerne og udgive dem. Vi ser, hvorledes en beskeden Sortimentboghandel voxer frem til Skandinaviens største Bogforlag og skaffer sin Indehaver baade Anseelse og en net Formue. Men Reitzel forstod ogsaa — og paa det sejrede han — at Boghandel er noget andet og mere end almindeligt Købmandsskab, og at det kræver en anden Indsigt at handle med Bøger end med Kaffe og Klipfisk.

Mytedannelsen om en stort anlagt Person er flink til at florere og behage sig i et vist, om end ikke usandt, saa dog ensidigt Billede, der let bliver Tradition. Portrætet af Carl Andreas Reitzel er, for hver Gang han er bleven nævnt, blevet retoucheret. Han er bleven fremstillet som Mildheden og Elskeligheden i egen Person, som en uegenlyst, faderligt følende Mand overfor Digterne — kort sagt som en blaaøjet Idealist. Men en Idealist alene skaber ikke en Forretning som C. A. Reitzels. Der skal mere til: Orden, Købmandssnilde, Menneskekundskab. Og Vidnesbyrd foreligger da ogsaa om, at Reitzel var en streng Mand, som krævede meget baade af sig selv og af sit Personale, en alvorlig og energisk Mand, som aldeles ikke var til at spøge med. Godgørende, hjælpsom, og slet ikke nøjeregnende var han; han vidste ogsaa at behandle de højst forskelligartede Skribenter, som søgte ham; som en Bøgernes Købmand handlede han naturligvis med Aandsværdier af alle Slags, men vogtede sig vel for at tage Parti og Stilling. Heftig og opfarende kunde Reitzel ogsaa være, for han havde Temperament. En god og brav Mand, en nyttig Samfundsborger, Forretningsmen-

neske til Fingerspidserne med en rundhaandet Sans for den øjeblikkelige Udgifts Nødvendighed og Betydning for den senere Indkomst, men — en munter, elskværdig Nikkedukke, som Forfatterne kunde løbe om Hjørnet med, mindst af alt det. C. A. Reitzel var en baade kyndig og myndig Mand.

Han blev »Guldaldertiden«s store Forlægger og Tilidsmand. Lad os nu følge hans Livsgang og se, hvorledes han blev det, og hvordan Spillet mellem Forlægger og Digter eller Videnskabsmand artede sig.

I. LÆREAAR

BENJAMIN REITZEL var en tysk Handskemager, som emigrerede og kort efter Midten af 17 Hundredtallet slog sig ned i København og her fandt godt Udkomme. Det var i Merkantilismens og Industrialismens Dage, og Regeringen saa gerne de Fremmede. Reitzel grundede Hjem og Husstand, var gift to Gange, havde fem Sønner. Den yngste i andet Ægteskab med *Dorothea Weiss* blev født 4. Oktober 1789. Forældrene var da henholdsvis 60 og 40 Aar, saa en Førstekærlighedens Spire var han ikke. Drengen blev døbt i Petri Kirke og fik Navnet *Carl Andreas*. Ifølge Afstamning tilhørte Faderen den tyske Menighed, og endskønt Sønnen blev saa god en dansk Mand som nogen, bevarede han i Følge sin Ordenssans og Respekt for det nedarvede hele Livet Forholdet til Sct. Petri Sogn, mellem hvis Forstandere Reitzel en Tid var. Og da han 64 Aar efter lukkede sine Øjne, fandt Sørgehøjtiden Sted i Petri Kirke. Men han tænkte og følte dansk. Da der i 1807 var Brug for alle unge Mænd imod Engelskmandens røveriske Overfald, meldte han sig til Livjægerkorpset og gjorde Tjeneste under Bombardementet. Altid var han en loyal og kongetro Mand, der illuminerede sin »Lade«, baade naar Prins Frederik og Prins

Ferdinand celebrerede deres Bryllup med Kongefaderens to grimme Døtre, Wilhelmine og Caroline. Og da der i 1848 blæstes ny Signaler til national Daad, holdt den ældre og højtansete gode Borger det ikke for under sin Værdighed at tage Timer i Skiveskydning paa Filosofgangens Ridebane.

Men tilbage til Drengen. Om han gik i tysk eller dansk Skole, forlyder der intet om. Da han var ti Aar gammel, mistede han sin Fader. Moderen fandt en lille Lejlighed i Klareboderne, lige overfor Gyldendals Gaard, og dette blev bestemmende for Carl Andreas' Skæbne.

I Huset i Klareboderne havde i Slutningen af 1803 en yngre, jødisk udseende, fremmed Mand slaaet sig ned og aabnet et Lejebibliotek i Underetagen. Det var Hr. *Gerhard Bonnier*. Han kom ogsaa fra det tyske, nede fra Dresden. Efternavnet lød mere fransk end tysk, og det var paa sin Vis ogsaa en Slags Oversættelse. I Virkeligheden hed Ynglingen Gutkind Hirschel, han tilhørte en jødisk Familie. Faderen havde som Juvelerer, Vexellerer og Pengeforstrækker til det kgl. Hus erhvervet sig en vis social Position og fik Titel af »Münzlieferant«. Som saa mange Jøder i Oplysningstiden havde Familien Hirschel emanciperet sig, og i Begejstring for Frihedsideer og den franske Revolution koketterede den svært med det franske Sprog. Faderen omdøbte sig (hvis man tør sige det om en Jøde) til »Cerf«, og Gutkind blev til Bonnier, unægtelig hjemmegjort Fransk. Hvilken Grunden har været til at Bonnier brød op fra den fædrene Arne, faar staa hen. Vi træffer den velinteresserede unge Mand 1801 i København, hvor han kalder sig »Sprogmeister« og tilbyder Timer i Tysk og Fransk.

Det synes, som om han ikke har kunnet leve af dette,

og to Aar efter bestemmer Bonnier sig til at blive Boghandler. Han køber nogle ældre Lejebiblioteker, men vil ikke blot være Bokhøker, men indrette en Boglade med moderne udenlandsk Litteratur. I Begyndelsen af 1804 har han faaet Magistratens Tilladelse. Bonnier vil naturligvis bestride det meste selv, føre Korrespondance, handle med de bedre Kunder — men en Medhjælp maa han jo have. Saa er det, hans Øje falder paa den unge, nys konfirmerede Reitzel, en meget høj, velvoxen og tilsyneladende intelligent Yngling. Der forhandles med Madam Reitzel oppe i Huset. Og unge Reitzels Lykke er gjort.

Men blev han end sin egen Lykkes Smed, maa det siges, at hans Principal Bonnier ved sit Exempel har hjulpet ham godt paa Vej. Bonnier vidste bedre Besked om udenlandsk Litteratur end Boghandlerne paa Børsen, han var perfekt i tysk og fransk og skaffede sig derved gode Forbindelser. Et Aar efter Debuten i Klareboderne flytter han til Kronprinsensgade. Her var lidt bedre Plads, men næppe Raad til mere end den ene Medhjælper. Som Reitzel voxer til og er flink til at tage mod Lære (Tysk kunde han vel noget af fra Fædrenehjemmet), bliver han en betroet Mand og Bonniers højre Haand. Han gør Fyldest. Da Bonnier er en meget lille Mand og Reitzel meget høj, maa han til, naar en Bog skal tages frem fra en af de øvre Reolhylder, og Kunderne kalder i Spøg Reitzel »Bonniers Trappetige«. Og det er et ikke helt ubetydeligt Klientel, som finder Vej til Butiken i Kronprinsensgade. Der er saaledes Professoren ved det pædagogiske Seminarium og den med Oehlschlæger konkurrerende Tragediedigter i ældre Stil *C. L. Sander*. Der er Sjællands højlerde Biskop *Fr. Münter*, Storforbruger i arkæologisk Litteratur. Her indfinder sig Bibliotekaren

Rasmus Nyerup, som overdrager Bonnier Forlaget af sin »Wörterbuch der skandinavischen Mythologie«. Han fatter Tillid til den unge Medhjælper, og da Reitzel langt senere i 1829 opnaar Prædikaten Universitetsboghandler og Leverance af fremmed Litteratur til Biblioteket, kan han sikkert takke Nyerup herfor. Saa er der de to Litterater i stor og mangfoldig Stil: *Rahbek*, hvis Navn Bonnier ogsaa gerne vil knytte til sit foreløbig beskedne Forlag. Og *Rahbek* er villig nok. Thi han er altid i Pengeforlegenhed, og Byens Presser kan ikke trykke hurtigere, end han kan skrive. Det bliver til en Samling »Lystige Indfald: Komus og Momus«. Historikeren *Jens Kragh Høst* giver han ogsaa at bestille ved Redaktionen af en lille Dagsavis.

Det var kort sagt ingen helt almindelig eller kedelig lille Boglade, den Bonnier'ske. Den unge Reitzel kunde være falden i daarligere Hænder. Han lærte baade Bøger og Mennesker at kende. Men Bonnier vilde slaa større Brød op, end han havde Raad til. Han var ærgerrig. I 1814 efter Statsbankerotten, da Armoden var almindelig, lejede han et større Lokale paa Hjørnet af Købmagergade og Silkegade og begyndte samtidig at blive Forlægger i større Stil. Han knytter Forbindelse med svenske Naturvidenskabsmænd og udsender ogsaa et Par større botaniske Værker. Men det var over Evne, hans lille Formue gik med, og da samtidig hans Familie voxede, var han altid paa Farten, i Ind- og Udland, for at skaffe Kapital. Reitzel var saaledes i Perioder overladt til sig selv, og Bonniers Bestyrer. Han kunde naturligvis ikke undlade at se, hvor det bar hen. Bonnier maatte en skønne Dag give op (det skete i 1821). Der var ingen Fremtid her at vente for en ung, driftig og fremadstræbende Mand,

som kendte sin Metier. Efter 15 Aars Læretid bestemte Reitzel sig da nu til at bryde Broen af og sige sin Læremester Bonnier Farvel.

Han vilde nu forsøge at sætte Foden under eget Bord og begynde »for sig selv«. Let var det ikke, thi hans opsparede Kapital var kun et Par Hundrede Rigsdaler. Og Tiderne! Det var de slettest mulige. Mens det i Aarene før Krigen — og delvis ogsaa under Krigen — havde været meget gode Dage baade for Sortiment og Forlag, var der nu sket en fuldstændig Strømkæntring efter Statens Fallit. Kunde man skaffe det daglige Brød, Tag over Hovedet og lidt Klæder paa Kroppen, maatte man være glad, — men Penge til en Overflødighed som Bøger — ak nej! Boghandler Soldin skriver i »Kjøbenhavns Skilderie« i 1817, at bortset fra Skolebøger og den nødvendigste Studielitteratur, kan faa Skrifter paaregne mere end 100 à 150 Købere.

Reitzels Tanke at etablere sig som Boghandler var da dristig nok. Men letsindig var den unge Mand mindst af alt. Han haabede paa sine hjemlige Forbindelser, og han søgte at erhverve ny i Udlandet. Fremfor alt gjaldt det om at skaffe sig Velvilje, d. v. s. Kredit og Rabat hos de større tyske Forlæggere. Før han brød op fra Bonnier, sendte han da 12. Febr. 1819 dette Cirkulære afsted:

»Ich habe die Ehre Ihnen hiermit ergebenst anzuzeigen, dass ich allhier zum 1sten May eine Verlags- u. Sortiments-Buchhandel errichten werde.

Seit einer Reihe von 14 Jahren habe ich mich ununterbrochen dem Buchhandel in einer hiesigen deutschen, französischen und englischen Buchhandlung gewidmet. Indem ich nun mit denen in diesem Zeitraum gesammelten Erfahrungen mich zu etabliren hoffe, sehe ich mit

Zuversicht einem erwünschten Erfolg meines Unternehmens entgegen.

Ich erlaube mir demnach Sie zu bitten mich durch Ihr gütiges Zutrauen in meinem Vorhaben zu unterstützen, und durch Eröffnung eines Conto in den Stand zu setzen Ihnen nützlich zu sein und unser gemeinschaftliches Interesse zu bezwecken, welches ich durch eine reelle Handlungsweise und pünktliche Erfüllung meiner Verbindlichkeiten zu erhalten mich bestreben werde. Auch werden in dieser Hinsicht nachstehende Erklärungen der Herren zu meiner Gunst sprechen.

Die Reinsche Buchhandlung wird die Güte haben meine Commission zu übernehmen. Ich hege die Hoffnung, dass Sie hierin nicht allein durch möglichst schnelle Expedirung meiner Bestellungen, sondern mir auch Ihre Nova à Condition zustellen werden.

Die Erfüllung meiner Wünsche Ihrer Güte anheimstellend empfehle ich mich angelegentlichst Ihrem schätzbaren Wohlwollen«.

Ihr ganz ergebener

Carl Andreas Reitzel.

Anbefalingerne lød saaledes :

Prof. *Sander*: »Seit Jahren habe ich Herrn Reitzel als einen jungen geschickten, thätigen und rechtschaffenen Mann gekannt, weshalb er denn auch das Vertrauen anderer redlicher Männer verdient«.

Biskop *Fr. Münter*: »Da ich nichts als Gutes von Herrn Reitzel weiss, so trage ich kein Bedenken ihn dem Wohlwollen derjenigen, die zur Beförderung seines Glücks etwas beitragen können, zu empfehlen«.

Prof. *Rasm. Nyerup*: »Dass der Hr. Reitzel das ihm vom Herrn Prof. Sander zugetheilte Lob völliĝ verdient, kann ich aus langer Bekanntschaft mit Vergnügen bezeugen«.

Overlæge *J. Chr. Wendt*: »Ebenfalls ich bezeuge Obiges«.

Til Trods for disse smukke Anbefalinger fik Reitzel ikke sit Ønske opfyldt, men mødte i første Omgang Afslag fra Boghandels-Centret i Leipzig. Grunden hertil kan ikke søges i nogen Tvivl om Ansøgerens Ærlighed, ej heller i hans mindre korrekte Tysk med nogle Danismer. Men nogle af de københavnske Boghandlere, som havde faaet Nys om unge Reitzels Etableringsplaner og under de vanskelige Tider frygtede en Konkurrent, tog sig for at skrive til deres tyske Forbindelser og underrette dem om, at Situationen ikke tillod flere at blive favoriseret, da der var Boghandlere nok i København. Det var ikke meget kollegialt, men Tyskerne tog Anmodningen fra deres gamle Kunder tilfølge. Dog Reitzel gemte i sit Sind den Uret, som var overgaaet ham. Og nogle Aar efter, da der var kommen lidt Penge i Kassen, revancherede han sig. Han skrev til Cotta i Stuttgart og bestilte 100 Exemplarer af den nye afsluttede Udgave af Schillers Samlede Værker mod Efterkrav. Cotta blev imponeret, aabnede Reitzel en Conto og lod sine Colleger tilflyde Meddelelse om, at de trygt kunde inklade sig med den danske Boghandler. Og de kom sandelig ikke til at fortryde det; thi fra Reitzels Boglade gik i Tusindvis af Bestillinger til Tyskland. Hele vort videnskabelige Liv var jo da tysk orienteret.

Nu var der ingen Ende paa Imødekommen. Men inden det kom saa vidt, maatte den driftige unge Boghandler

gennemgaa nogle ret trælse og tunge Aar. Først fra 1828 kunde han udsende de aarlige Messekataloger med særligt dansk Titelblad: »Fortegnelse over nye Bøger hvilke i Tyskland og Frankrig ere udkomne og som erholdes hos C. A. Reitzel«.

II. INTERMEZZO

BOGHANDLEREN

DEN 1ste Maj 1819 etablerede C. A. Reitzel sig. Nogen større Kapital havde han ikke i Ryggen — Traditionen nævner snart 100, snart 200 Rdl. — det var Tærepenge til foreløbig at holde Driften i Gang. Banklaan og Folio var der ikke noget, som hed. Det var trange Tider, Sparsommelighed i høj Grad paakrævet, Skilling maatte lægges til Skilling. Han havde erhvervet sig et beskedent Lokale paa Lille Købmagergades venstre Side (nuv. Nr. 61) oppe ved Kultorvet. Der har næppe været Plads til mere end en Disk, et Par Reoler, en Pult og maaske en lille Bagstue. Reitzel blev i hvert Fald foreløbig ved at bo hos sin Moder i Trompetergangen (Niels Hemmingsensgade).

Det er dog ikke sandsynligt, at han har aabnet sin beskedne Boglade allerede nævnte Dag. Thi hans Cassa-Bog begynder 1ste Juni, saa det er troligt, at det meste af Maj Maaned er medgaaet til Indflytning og Indretning af Lokalet. Hvorom alting er — den første Artikel, han noterer, er »en Psalterbog« til 1 Rd. 16 Sk. Det var den eneste Handsel han fik den Dag.

Af Cassa-Bogen, hvori han nøje optegner hver Indtægt og hver Udgift, faar vi det Indtryk, at Reitzels Forret-

ning har været en udpræget »Bog- og Papirhandel« i disse første Aar, og ikke i større Stil. Thi den næste Vare, som han noterer følgende Morgen er et ABC Spil, og de forskellige Slags Spil under meget forskellige Navne (Jagtspil, Hanespil, Gnavspil) er ved at blive ret kurante Artikler. Reitzels Boglade synes til en Begyndelse mest at være en Strøgbutik — for saa vidt det gaar an at tale om »Strøg« i Datidens København. Og Beliggenheden er jo ikke daarlig: Universitet, Metropolitanskole og Regens i Nærheden. Der sælges da ogsaa i Løbet af den første Maaned en Del gængse Skolebøger, Munthes Geografi, Kofoeds Historie, Hallagers Læsebøger osv. Ungdommen køber ogsaa Stilebøger, Skrivebøger, Billedbøger og Regnetabeller. Vi studser lidt ved at finde noteret 1 Dampskib 16 Sk. og kort efter 2 Dampskibe, saagar illumineret. Men Gaaden løses hurtigt. Vi befinder os i For sommeren 1819, og det første danske Dampskib »Caledonia«, erhvervet i Skotland, er lige kommet til København for at indgaa som Postskib paa Kieler-Ruten, og om Søndagen sejle til Bellevue. Sensationen om det ny Befordringsmiddel har været stor, Kobberstikker Fr. Bagge benyttede Øjeblikket og lod en Tegning af Dampskibet producere. Den solgtes nu hos Boghandlerne for en Mark, og Reitzel fik saaledes sin beskedne Del af Avancen.

Men han sigtede dog efter noget mere end dette tilfældige Haandsalg. Reitzel vilde ogsaa nok være Forlægger — det var hans Ærgerrighed —, om han end til at begynde med maatte være forsigtig og ikke slaa for store Brød op. Han havde bevæget sin Velynder fra Bonnier's Dage, Professor Sander, til at foretage et folkeligt Udvalg af Peder Syvs Ordsprog. 10. Juni averteres den lille Bog i »Adresseavisen« (Annoncen koster Reitzel kun 1

Rdl). Dagen efter sælger han ikke mindre end 7 Exemplarer af Peder Syv à 24 Sk., og inden Maanedens Udgang har han afsat henved 30 — slet ikke saa daarligt et Resultat. Muligvis har Sander vist Reitzel den lille Tjeneste uden Vederlag, saa der kun har været Udgifter til Tryk og Papir. Men andre Udgifter er naturligvis at bygge et lille Lager op af kurante Bøger og at skaffe, hvad Kunderne ønsker, og her har han ofte taget Bogauktioner til Hjælp. Han maa ty til sin beskedne Beholdning. Men paa Maanedens sidste Dag gør han sin første større Forretning: han sælger Shakespeare's Plays i 12 Bd., Chalmers Essays og Sterne's Works i 9 Bd. for tilsammen 100 Rdl. Køberens Navn er ikke noteret. Men mon det er for dristigt at antage, at Bibliotekar Rasm. Nyerup har købt dem til Universitetsbiblioteket og har villet støtte den unge Boghandler?

Da Reitzel gør den første Maanedes Kasse op, kan han konstatere en Omsætning af 211 Rd. 48 Sk. Til sig selv har han brugt et halvt Hundrede Rigsdaler. Han gaar ind i næste Maaned med en Beholdning af 33 Rdl.

Sommermaanederne er aldrig Boghandelen gunstig, og Reitzels Beholdning daler i Juli med 5 Rd. Salget er ikke stort. En af de bedste Dage kan han notere 6 Exemplarer af Kongens kobberstukne Portræt; det giver 24 Rd. i Kassen. En anden Dag sælger han »Kongen til Hest« for 1 Rd. Et Held, at han mod Maanedens Slutning kan faa afsat »a Biographical Dictionary« i 8 Bd. Og naar det kniber, har han altid »Læse-Bibliotheket« (det af Bonnier oprettede og stadig bestaaende Lejebibliothek) at falde tilbage paa; til det faar Reitzel afsat ikke saa faa Bind.

Reitzel spekulerer paa nogle Forlagsartikler, der kan

skaffe lidt Mønt uden at koste ham for meget. Og henimod Jul kan han fremlægge »Livet og dets Sysler, en Gave til læselystne og flittige Børn«. Antagelig er det Oversættelse fra tysk. Bogen er i 12 Kap., har illumine-rede Kobber og koster 1 Rd. Den slaar an, mange Exem-plarer sælges, og i sin første Forlagskatalog fra 1828 kan Reitzel notere, at den er kommen i 2. Udgave.

Mindre heldig er han med Forlaget af den første æste-tiske Bog. Forfatteren var den sære Præst og forskruede Digter, der fik Drama efter Drama forkastet af Teatret og kun en meget lille Succes paa »Christian den Fjerdes Dom«, *Nic. Søtoft*.

Hvordan Reitzel er kommen i Forbindelse med ham, kan ikke oplyses. Men Produktet, som har Titel »Altar-blade og Gravlillier«, fandt ikke stor Afsætning. Reitzel noterer dog, at han har solgt et Exemplar 25. Decbr., hvilket dels peger paa, at Helligdagslovgivningen har væ-ret meget liberal, og dels at Reitzel sled i det fra Morgen til Aften og end ikke tog sig fri Juledag. Iøvrigt kan der ikke tales om noget egentlig Julesalg; det kan højst mar-keres ved nogle Billedbøger, Seidelins Visebog og »en bevægelig Figur«, der vel maa forstaas som en Sprælle-mand. Men December har dog bragt en Omsætning af 1136 Rd., og Beholdningen er voxet til 702.

Vore Oldeforældre gjorde mere Stads af Nytaar end af Julen, og derfor maa Reitzel hos en Bogtrykker sikre sig 5 Ark »Nytaarsvers«, som han altsaa klipper ud til Liebhave-re. Men kulturhistorisk interessant er det, at han til næste Jul med sin Ven, Redaktør *A. P. Liunges* Bi-stand udsender en Samling Fortællinger og Digte og gi-ver den Titlen »Juletræet«, om man vil den allerførste Forløber for de »Juleroser«, der startedes 60 Aar senere

af Ernst Bojesen. Det er første Gang, Juletræet saa at sige kommer paa Tryk herhjemme. Omkring 1820 fandtes det kun i faa, mest tyske Familier. Reitzel har nok kendt det fra sit Fædrenehjem. —

Altid er han betænkt paa at forøge sit Lager ved Underhaandskøb eller paa Auktioner. I Marts køber han for ikke mindre end 70 Rd., deriblandt Rahbeks Holberg-Udgave i 21 Bind, Goethes Værker i 18; og i Maj gør han et større Indkøb af fransk Litteratur: Voltaire, Racine, Lafontaine m. m. — ialt for 24 Rd. Reitzel er tydelig nok ved at blive kendt og faa bedre Kunder end Gadens tilfældige Besøgende.

Men til Trods for hans Ambitioner at blive Boghandler i større Stil maa det dog forsøges, om ikke Forlaget af nogle smaa praktiske Bøger kan være lønnende. Han gaar samme Vej som adskillige Boghandlere har vandret: til en Begyndelse lidt lavpandet Skillingslitteratur, inden de kunde gaa i Gang med den større og værdifuldere. Reitzel udsender saaledes i 1820 en »Farvebog, grundet paa en i engelske og franske Fabriker erhvervet Erfaring« til 20 Sk., og en »Haandbog for Snedkere, Dreiere og Træarbeidere til at lakere, polere og beitse deres Arbeider, samt at give dem Glands, Skjønhed og Varighed« — al den Viden kunde erholdes formedelst 48 Sk. Den Slags betalte sig antagelig; thi i Aarenes Løb fortsattes med flere af samme Tønde som »Kunsten i utrolig kort Tid at lære Oliemalerie uden Practik« og »Uhrmagerkunsten«. Derimod svigtede hans Flair, da han i 1836 tilbageviste Madam Mangors Tilbud om »Kogebog for smaa Husholdninger« som værende uden for hans Felt. Men da var Manden ogsaa bleven Storforlæggeren med andre Interesser, end da han passede sin lille Butik i

Nr. 61. Her var det endnu de smaa Bøger, som havde hjemme, som »Opmuntringer, en Samling lærerige Fortællinger for Ungdommen«, eller den ved Jul udkomne lidt tvivlsomme: »Pergami, og hans Forhold til Dronningen af England, af ham selv. Overs. af V. C. Petersen«. Det var jo pikant. Den Bog, som kostede 40 Sk., gik ifølge Cassabogen meget stærkt.

I 1821 sker en Forandring i Reitzels Tilværelse. Han forlader den beskedne Butik og flytter hen i en lidt større, ligeledes paa Købmagergade, Nr. 1 lige ved Amagertorv. Og i April gifter han sig med den nittenaarige Jomfru *Cathrine Lundberg*. Ogsaa hun er som sin Ægtefælle en Handskemagers Barn, saa at man nok tør gaa ud fra, at Familierne paa Professionens Vegne har kendt hinanden og Brudefolkene allerede været Barndomsvenner. I Forretningen er ikke Plads for det unge Hjem. Reitzel lejer Værelser paa Ulfeldts Plads 11 (nu Hjørneejendommen Graabrødretorv 1). Han maa bo tæt ved sin Boglade, hvor han kun har et ungt Menneske til Medhjælp.

Reitzel slider bravt i det. Forlagsvirksomheden indskrænker sig i de nærmeste Aar til et Par populære Smaaskrifter: en Bog om Kortkunster og »Den sandsigende Zigeunerinde eller den Kunst efter Ansigtsgannelsen, Pandens Rynker og Linierne i Haanden at forudsige tilkommende Ting«. Langt vigtigere og betydningsfuldere for hans Forretnings Trivsel er det, at han i disse Aar forstaar at skabe sig vigtige *Forbindelser*. Han kommer i Berøring med førende Folk i Samfundet, og ved omhyggeligt at varetage Udsendelsen af de Skrifter, som gives ham i Kommission, skaber han Respekt om sit Navn. Man henvender sig gerne til den dygtige og gennemærkelige unge Boghandler.

Det er betegnende, at af Indholdet af den første Katalog, som Reitzel i 1828 udsender over de hos ham udgivne »Forlags- og Commissions-Skrivter«, indtager de sidste langt Broderparten. Og vel at mærke, det er langtfra Piecer og Ubetydeligheder. Nej, i 1820'erne bliver Reitzel Kommissionær for og Udgiver af en Række betydelige Tidsskrifter, som faar en lang Levetid. Reitzel kan af sine beskedne Midler jo intet have bidraget; til saa meget større Ære, at Valget faldt paa ham. Allerede i 1821 havde Direktionen for det Classenske Litteraturselskab besluttet Udgivelsen af »Bibliothek for Læger«. Redaktøren, den unge Dr. med. *C. Otto*, gik til Reitzel, som han forud kendte. Og da Dr. *Nathan David* 1825 vilde begynde et Statsøkonomisk Archiv, gik han ogsaa til Reitzel. Og den sære Professor *Chr. Molbech* og Regensprovsten, Professor *I. C. Petersen*, vandrede ogsaa hen paa Købmagergade, da henholdsvis »Nordisk Tidsskrift« og »Maanedsskrift for Litteratur« skulde startes, og der skulde skabes Sikkerhed for en paalidelig Distribution. Riises i sin Tid meget udbredte »Archiv for Historie og Geographie« maatte Reitzel ogsaa tage sig af. Og der var »Archiv f. Psychologie, Historie, Litteratur og Kunst«, og »Archiv f. Søevæsenet«. I det næste Aarti kom dertil »Naturhistorisk Tidsskrift«, »Theologisk Tidsskrift«, »Tidsskrift for Litteratur og Kritik«. Dagens Timer var tilstrækkelig udfyldte for den flittige Mand.

Men ogsaa andre havde faaet Kik paa Reitzel som en særdeles brugbar Mellemand. Den »indbyrdes Undervisning« var Dagens pædagogiske Slagord. Major *Abrahamson*, Tankens Profet, havde faaet Kongen interesse-ret og de fornødne Midler til dens Fremme bevilget. Og han lod Reitzel udsende tre tykke Bind om den indbyrdes

Undervisnings Væsen og Værd, foruden de til Undervisningen fornødne Tabeller, som den mindste Landsbyskole maatte anskaffe. Det er blevet til en ganske net Indtægt for Kommissionæren. Og meget taler for, at det er Abrahamson, som har skaffet Forhandlingen af det paa det ny kgl. Stentrykkeri udgivne store Amtskort-Atlas — heller ingen ubetydelig Artikel; og som har bragt Reitzel i Forbindelse med Inspektøren paa Statens Krudtmagasin i Frederiksværk, Oberst *E. P. Tscherning*, som fra det franske udgav en Geometri og Mekanik for Kunstnere og Haandværkere. Et stort anlagt Værk, beregnet paa 22 Hefter. Det maatte Reitzel imidlertid selv betale; og det var den største Forlagsartikel han hidtil havde haft under Hænder.

Regnskabsbøgerne for disse Aar findes ikke mere. Men alt dette Arbejde har i det lange Løb nok svaret sig. Og Reitzels Mod stiger. Han vil gerne igen forlægge nogle Bøger. Med gamle Rahbek aftaler han i 1823 en Oversættelse af »Halidon Hell«, en dramatisk Skildring af Walter Scott, som var ved at blive Modeforfatter, men i folkelig Yndest ikke kunde tage Kampen op med Cooper's »Den sidste Mohicaner«, i Oversættelse ved Riise, som Reitzel dog kun havde i Kommission. Og ny Navne kommer til som den unge Dr. *J. L. Heiberg*, lige hjemvendt fra Kiel. Han overdrager (antagelig uden Honorarforpligtelse) Reitzel et lille filosofisk Skrift: »Der Zufall, aus dem Gesichtspunkte der Logik betrachtet«, 24 Sk. Det har vist været Tilsætning, men Reitzel har uden Tvivl haft paa Følelsen, at Heiberg var Dagens Mand; og det lykkes ham da ogsaa at erhverve Udgiverretten til 3. Oplag af den yderst populære Vaudeville »Kong Salomon og Jørgen Hattemager«. Heiberg blev

ogsaa Reitzels Mand ved Forhandlingerne om sin Moders, Fru *Gyllembourgs*, anonyme Hverdagshistorier. Personligt kunde Reitzel ikke rigtig lide Heiberg. Karaktererne var for ulige: den aabenhjertige temperamentsfulde Forlægger overfor den køligt smilende, reserverede Digter. Men kom det Sagen ved?

En anden filosofisk Skribent kom Reitzel ud for. Det var Professor *Fr. Chr. Sibbern*, som gav ham sin »Logik« og »Psychologie« — Universitetslærebøger — i Kommission, og desuden »Efterladte Breve af Gabrielis«. — De lærde Herrer finder Vej til hans Boglade. *Madvig* udgiver sit første Arbejde 1826: »Emendationes in Ciceronis libros philosophicos«. Og den teologiske Storm mod Professor *H. N. Clausen* giver sig Udslag i en Række polemiske Skrifter (af *Gunni Busk* o. a.), som Reitzel alle forlægger. Han forstaar, at en Sensation skal gribes i Opløbet.

Oehlschlægers Forlægger blev Reitzel aldrig — den eneste af Guldalderpoeterne, som kom til at mangle i hans Forlagskatalog. Oehlschlæger ønskede jo — belært af sørgelig Ungdomserfaring — at være sin egen Forlægger, indtil han paa sine ældre Dage faldt i Armene paa *A. F. Høst*. Han havde dog mange af sine Skrifter liggende i Kommission hos Reitzel, og denne overtog i hvert Fald Forlaget af Oehlschlægers Svar til Kritiken af »Væringerne«.

Og to andre Digtere kommer til. Den ene, *St. St. Blicher*, ganske vist endnu kun med den middelmaadige Tragedie »*Johanne Gray*«. Den anden er *Bernh. Severin Ingemann*. Reitzel afkøber Ingemanns tidligere Forlægger *Brünnich* en Række af hans Ungdomsarbejder, og Digteren debuterer hos Reitzel 1826 med en »*Julegave*«.

Først langt senere bliver Reitzel Kongeromanernes Forlægger; de udkom først hos Seidelin.

Alt tegnede sig lyst for Reitzel. For anden Gang havde han i 1825 skiftet Lokale og fundet Plads i den gamle Vognmandsgaard paa Købmagergade Nr. 26 — thi Lageret fyldte nu ret anseligt —, da han ramtes af et haardt Slag. Hans unge Hustru, som havde født ham 3 Pige-børn, døde efter den sidstes Fødsel. Paa Assistens Kirkegaard blev hendes Grav, og her lod hendes Mand og Ven sætte denne Inskription af Lavater: »De, som Døden har adskilt — og som elsker hinanden, vil atter hisset forenes af Gud, hvis Fryd er Fryd at berede«. Han havde bedt sin Ven Chr. Winther at gengive den paa dansk. Denne Indskrift findes nu paa Reitzels Gravmæle.

III.

I WAISENHUSETS GAARD FORLÆGGEREN

I WAISENHUSETS smukke røde Gaard paa Købmagergade 44 — nu afløst af »Messen«s mindre smukke Hus — fandt Reitzel blivende Hjemsted for Resten af sin Levetid. 1827 rykkede han ind i den nordre Fløj, og den husede baade hans Boglade med Kontor og hans Hjem i over 25 Aar.

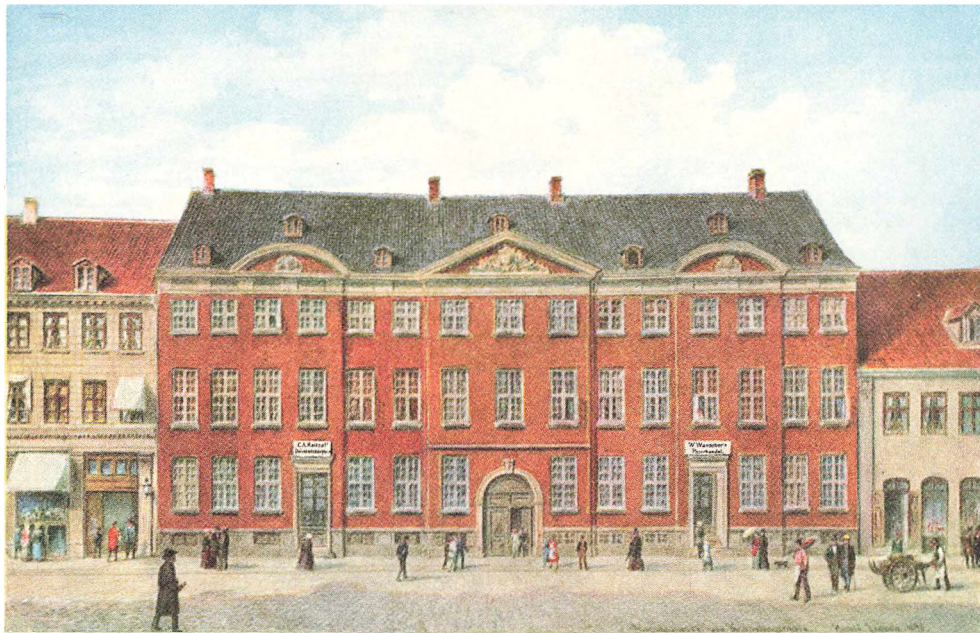
Der var Stil over denne Gaard, men der var ogsaa Liv i den. I Sidebygningen holdt Waisenhusdrene til, og i Frikvartererne lød en munter Summen, naar Drengene tumlede sig under Lindetræernes grønne Kroner. I Baghuset laa en stor Gymnastiksal, hvor der blev givet Undervisning i Fægtning af en ældre Underofficer Zigetti, der gav Bravader til Bedste om sin Deltagelse i Napoleonskrigen, og tog sig særdeles martialsk ud med sin kæmpemæssige Moustache. Mon han ikke har været den ydre Model til Lieutenant v. Buddinge? Hostrup boede jo paa Regensen, da han skrev »Gjenboerne«, og formodentlig har han ofte mødt den gamle Krigskarl paa Købmagergade og hørt om hans eventyrlige Beretninger om Slaget ved Sehested.

Reitzel havde faaet Plads nok, da han lejede den nordre Fløj i tre Etager. I den søndre boede Papirhandler

Wanscher. Den store Port i Bygningens Midteraxe adskilte dem. Han var flyttet herhen, Enkemanden med de tre moderløse Smaapiger fra to til fem Aar. De maatte have en Moder. Og nu traf det sig saadan, at i Genbohuset (Nr. 43) logerede en ung Jomfru, *Sophie Tostrup*, der sammen med sin Moder ifølge Københavns Vejviser »syer Dameklæder«. Cancellisekretær, Historikeren *P. V. Jacobsen*, Skuespillet »Trolddom«s Forfatter; som havde sin hyppige Gang i Reitzels Boglade og i sine Breve ofte morer sig over Reitzels Højde, fortæller i nogle Dagbogsnotitser lidt maliciøst, om hvordan Forlovelsen kom istand:

»Reitzel havde lagt Mærke til denne lille Pige, der ofte sad i Vinduet; han løb ofte til sit for at se ud, og da han er saa overmaade lang, troede Damen hvergang, at han enten vilde kaste sig eller falde ud og syntes lidt angst derover. Dette tog Reitzel for Kærligheds Medfølelse og traadte nu en skøn Soldag hen til Vinduet med Hjerter Es i Haanden, pegede paa det og paa sit Hjerte; hun smilte; han rendte uden Hat over Gaden og blev staaende paa det nederste Trin af Trappen fra første til anden Sal i hendes Hus; hun kom ud og stod paa det øverste Trin. De kyssedes, og Forlovelsen var sket«.

Dette er naturligvis vittig Københavner-Sladder. Men i hvert Fald rykkede Jomfru Tostrup ind i Hjemmet paa den anden Side Gaden i December Maaned som Madam Reitzel. Og det var et Hjem, som krævede en ferm Husmoder. Upraktisk var det, thi det gik gennem fire Stokværk. I Kælderen laa Køkkenet med en Trappe op til Gaarden, hvor en Pumpe skaffede Vand. I Stuen var Bogladen, to Trin op fra Gaden, og bag den et mindre Kontor, som Reitzel benyttede til Forhandlinger med

Vajsenhuset paa Kjøbmagergade. Akvarel af Harald Jensen 1893.

Forfattere, eller naar han ikke vilde forstyrres; thi sædvanlig tog han Plads i Bogladen, assisteret af sin Fuldmægtig *L. R. Møller*, der tjente Forlaget i femti Aar, og to Lærlinge — Reitzels »to smaa Dreng«, som Jacobsen kalder dem. Selv fik Reitzel i sit andet Ægteskab virkelig to Dreng: *Theodor* (f. 1828) og *Carl Waldemar* (f. 1833), der blev deres Faders trofaste Efterfølgere i Forretningen, og en Datter *Julie* (gift Jöhncke).

Ved Siden af Bogladen, ud til Gaden, laa en kombineret Daglig- og Spisestue, og bag den Ægtefællernes Soveværelse. Paa 1ste Sal var de »bedre Værelser« — »Salen« og en Stue til, som efter Tidens Skik og Brug ikke benyttedes til daglig, og henstod med Overtræk over Stole og Lysekroner, men kun ved festlig Lejlighed. Og tit gik det ikke paa. Thi Reitzel holdt ikke Gilder i stor Stil, hverken for Forfattere eller Colleger, derimod nu og da et Bal for sine Smaapiger, da de voxede til; og da Boghandlerforeningen, hvis Formand Reitzel flere Gange var, stiftedes i 1837, fandt Møderne Sted heroppe med Servering af The og Bagværk. Øverst oppe havde Pigebørnene, Lærlingene og de ugifte Commiser deres Soveværelser. Idelig maatte man springe i Trapperne i det Hus, men ingen tænkte sig det kunde være anderledes.

Reitzel var Patriark, i sit Hjem som i sin Boglade. Alt gik patriarkalsk til efter det gamle Mester-, Svende- og Lærlingssystem. I det Øjeblik en haabefuld Yngling fæstedes af Reitzel, stod han som Lærling i fem Aar, inden han rykkede op. Han fik ingen Løn — undtagen nu og da et lille Gratiale til »Dyrehavspenge« eller en Komediebillet, men til Gengæld fik han fuld Kost og Ophold i Huset. Boghandler *Otto Wroblewski*, der i Begyndelsen af 1840'erne kom til Reitzel som Lærling og tjente i ti

Aar i Bogladen, har i nogle Optegnelser skildret det daglige Liv her. Parolen synes at have været: Arbejde — Arbejde — og atter Arbejde.

Reitzel var ingen haard og ubillig Mand — tværtimod; hans Hjerte var godt, og han vilde alle vel; han var ogsaa en retfærdig Mand, der ønskede for sin egen Person at bære sin Del af Byrden. Naar han blev en streng og krævende Arbejdsgiver, laa dette i Tiden, der ikke var indstillet paa normal Arbejdsdag, Hensyn til Hygiejne eller Ungdomssport. Reitzel havde jo selv gennemgaaet en lang Skole som vordende Boghandler. Saadan var det nu engang. Livet var Arbejde, og ikke Kommers.

Og saa begyndte den unge Boghandlerspire og Medhjælper sin Dag med at entre ned fra sit og Kontubernalernes Soveværelse i øverste Etage til Bogladen omkr. 7½ for at gøre istand, tørre Støv af, indtil Døren aabnedes for Passanter præcis Kl. 8. Det blev en nok saa lang Arbejdsdag, kun afbrudt af korte Maaltider. Frokosten blev baaret ind paa en Bakke, mens Middag og Aftensmaden serveredes sammen med Familien i dennes Spisestue, hvor Chefen præsiderede for Bordenden, mens Personalet, som nu var vokset til sex, kaldtes ind holdvis. Maaltidet indtoges — i hvert Fald for Børnenes og Personalets Vedkommende — i fuldkommen Taushed. Ikke fordi Sindet var surt og Hjertet koldt, men saadan krævede nu Respekten og vedtagen Skik og Brug det. Retterne var den københavnske Middelstands bestandig-borgerlige med et ganske ufravigeligt Program for Ugens Dage: Mandag Grød og Fisk, Lørdag Øllebrød (om Sommeren Koldskaal) osv. Derefter tilbage til Bogladen, som først — Sommer og Vinter — stængtes Kl. 8. Og nu var der gerne, i hvert Fald for Lærlingene, Efterarbejde med Op-

rydning og Sætten paa Plads til henimod 9. Saa maatte de unge Mennesker en lys Sommeraften nøjes med fra Kontorvinduet at betragte et Segment af Himlen over Waisenhusets Tag eller bilde sig ind, at de grønne Lindetræer i Gaarden var Skoven. Ud over de daglige Ture i Byen fik de unge Mennesker ikke megen Friluftsmotion. Thi Kl. 10 skulde de stille i Dagligstuen og fik udleveret en Messingstage med Lys og Nøglen til deres Kammer. Kun Juleaften dannede en Undtagelse fra Hverdagens Tummerum. Ikke at forstaa saaledes, som om den (saadan som nu) var halv Helligdag med tidlig Lukning. Tværtimod — den Aften stod Bogladen aaben lige til Kl. 9, for der kom stadig Kunder. Nu er det jo blevet saadan — aldeles urigtigt — at Juleaften er Julehelgens Kulmination, og Juledag en Slags Appendix. For nogle Generationer siden var Juleaften Forløber for den egentlige Fest, og Gaderne var til sent paa Aftenen fulde af Folk, der vilde gøre Indkøb. Men Juleaften tøde Reitzel op og viste sig fra sin spendable Side. Naar Butiksdøren endelig var lukket, vandrede han i Spidsen for sit Personale ind til Familiebordet, hvor serveredes den Aften tre Slags Vine, og Menuen efter tysk Skik bød paa Karpe, Kalkunsteg og Kage. Bagefter var Selskabsspil om Gevinster. Juleaften var en Oase.

Men Søndagene da? Saa var vel alt lukket og slukket, og saa var der Frihed? Jo, paa det Lag! Javist var Døren til Gaden stængt, men indenfor pulserede Livet nok saa rask for Chef og Lærlinge. Og Chefen saa det ugerne, hvis de ældre Medhjælpere ikke indfandt sig, i hvert Fald nogle Timer Søndag Form. Man holdt paa ingen Maade Hviledagen hellig i Datidens København — selv det kgl. Teater ansatte Prøver om Søndagen. Grunden til Reitzels

Nidkærhed maa dog ikke søges i Griskhed og Lyst til at udnytte sit Personale. Det skete til Gavn for hans store Clientel. Søndag Formiddag kom nemlig oftest den udenlandske Pakkepost i et langt Vogntog agende fra Korsør til Postgaarden paa Købmagergade skraas overfor Bogladen. Saa hed det: Drengene! over at hente de nye Bøger! Og det var ikke Smaapakker. De skulde pakkes ud, Faktura skrives, de skulde fordeles og pakkes ind igen, for næste Dag allerede at gaa ud til Kunder, som med Længsel ventede de bestilte Bøger. Man gør sig neppe nogen rigtig Forestilling om, hvor megen udenlandsk Litteratur — i første Række fransk og tysk — som indforskrevs til den i Mandtal dog endnu ret beskedne Hovedstad. Men Reitzel havde ogsaa Kunder ude omkring i Landet. Mange Præster havde dengang Raad til at holde Bibliotek og følge med i den teologiske Videnskab, der saa langt overvejende var tysk. Højtstillede Embedsmænd skaffede sig fransk historisk Litteratur og Memoirer. Men ogsaa efter tysk og fransk Skønlitteratur var Begæret stort, og Lærebøgerne, som brugtes ved Universitetet, var væsentlig tyske. I denne efter Forholdene ret store Import slog først Krigen i 1848 et føleligt Skaar. Men Reitzels udenlandske Sortiment var dengang anseligt.

Naar nu alt dette var expederet, kom endelig en Frihedstime for den unge Medhjælper Søndag Eftermiddag fra 4-10. Men ogsaa den var betinget, Friheden gjaldt kun hveranden Søndag, selv om der ret ofte blev dispenseret herfra.

Da Lærlingene havde vist Tilbøjelighed til at komme lidt sent ned om Morgenen fra deres Værelse, gik Døren en Morgen op, og ind traadte Reitzel med Kaffebakke med følgende Bemærkning: »Det er maaske saaledes de

Herrer vil have det?« Uheldigvis forspildtes den pædagogiske Virkning, da han i det samme snublede over Dørtrinet og tabte Bakken. (Fortalt af hans Medhjælper E. C. Krarup).

Og Principalen, »Manden« — som han kaldtes — var selv en lige saa stor Slider, fuldt optaget af Korrespondancen, som han besørgede hver Tøddel af, og Forhandlinger med Forfattere. Han kunde med Familie unde sig en Friaften i »Tivoli« eller Kgl. Teater, men Begrebet Ferie forstod og anerkendte han ikke. Der gik Frasagn blandt Personalet, at Reitzel engang med Familie havde foretaget en fire eller fem Dages Rejse til Møen. Men ellers gik hans Rejser ikke længere end til Københavns Omegn. Da Pigebørnene voxede noget til, lejede han Sommerværelser i Ordrup, for at de kunde nyde de 3 Ugers Skoleferie, som dengang var Normen. Ellers opholdt Familien sig der kun fra Lørdag Eftermiddag til Søndag Aften. Omsider i 1850, da Reitzel var bleven en meget velstillet Mand, og det gik ned ad Bakke med Helbredet, bestemte han sig for Købet af et beskedent Landsted i Skovshoved; men længe fik han ikke Lov at nyde godt af det. Han havde slidt stærkt paa sig selv og ikke undt sig nogen Pause. Men saadan var hans Slægtled opdraget: Nøjsomhed og Arbejde. Wroblewski fortæller, at han selv efter 9 Aars Tjeneste henstillede til sin Principal at give sig 14 Dages Ferie, for at han kunde besøge en Broder i Jylland. Reitzel saa uforstaaende paa ham, tilstod Ferien, men var gnaven derover. Og da Synderen vendte tilbage, laa alt hans daglige Arbejde ophobet til ham.

Men lad nu alt dette trange og traurige, som udspilledes bag Kulisserne, træde tilbage for det spillende og

voxende Liv, som det formede sig i Reitzels Lade kort efter Indflytningen i Waisenhuset. P. V. Jacobsen skriver til sin Ven, Adjunkt Peter Adler i Ribe, allerede i 1828, at vil man høre Københavner-Nyt, saa er Minis Café paa Kongens Nytorv og Reitzels Boglade paa Købmagergade det rette Sted. Det blev en Slags Mode for større og mindre Litterater, for æstetiserende Dagdrivere, at søge hen hos Reitzel som en Slags litterær Café, hvor Servering ganske vist ikke fandt Sted, men Sluddereren og Sladdereren gik lige godt, mens man røg sin Cigar. Teatret, Litteraturen og det private Skandalestof gav tilstrækkelig Materie for Underholdningen, som der endnu ikke var gaaet Politik i. Naturligvis maatte det paa en vis Maade være Reitzel velkomment at se sin Boglade besøgt af saa mange Mennesker og blive regnet for en Slags aandelig Børs, og noget Salg faldt der vel ogsaa nu og da af. Men i det lange Løb blev al denne Passiar ham for meget af det gode. Det forstyrrede Arbejdet, han gemte sig i sit lille Kontor og lod de fleste Stole fjerne fra Bogladen, hvor Dagdriverne havde slaet sig til Borgeleje.

Kundekresen voksede daglig, thi den var sikker paa en god og redelig Expedition. Det var Diplomatkrese, Folk fra Administrationen, men ganske overvejende akademiske Krese fra Professorer til Studenter, ligesom Reitzel naturligvis solgte mange Skolebøger. Han var Leverandør til det store Læseselskab »Athenæum«, til Studenterforeningen, til Regensens Læsestue. Medens hans Collega, Gyldendal (Deichmann), havde Hovedleverancen til Kgl. Bibliotek, fik Reitzel i 1829 med god Ret Prædikat som »Universitetsboghandler«. Overfor sine Kunder var han en facil Mand. Wroblewski fortæller, at ved Nytaarsopgørelsen bemærkede Reitzel ikke sjældent i Hovedbogen

ved en Kundes Konto: »Kræves ikke« eller »kan vente«. Han var ingen ubarmhjertig Kreditor overfor en daarlig aflagt Student. Han vidste, at naar Studenten sad i Embede, fik han nok sine Penge; og naar Studenten blev Familiefader, lod han *sin* Søn gaa til Reitzel. Heller ikke var han karrig med Boggaver til Studenterforeningens Julefester.

Alt dette var Sortimentet. Men ikke mindre betydelig blev i disse Aar Reitzels Indsats som danske Digteres Forlægger i stor Stil. Jacobsen kan allerede i 1832 skrive om Reitzel: »Vor store og næsten eneste Forlægger, thi det meste som kommer ud, udgiver han.«

Hemmeligheden ved Reitzels Held paa dette Punkt var den simple, at *han* forstod at komme paa Talefod med Forfatterne, at holde dem i Humør, og at *de* forstod, at de havde at gøre med en Mand, i hvem der ikke var Svig, og som behandlede dem saa reelt, som han kunde tillade sig det. Den ene viste den anden til Reitzel: Han er en god Mand at arbejde med, han giver bedre Kaar end nogen anden.

Ingen har smukkere udtrykt dette end Hauch i en Sang ved Firmaets 50 Aars Jubilæum i 1869, da dets Stifter forlængst var hensovet:

Med Kunstens Sønner har han aldrig tinget.
Det var hans Fryd at se dem veltilfreds.
Og mangen Aand, der svæver end bevinget
i den uendelige Digtning's Kreds,
den stod han bi, thi han forstod at ane,
hvad der sig rørte i det unge Bryst.
Han hjalp dem frem at bryde sig en Bane
til Landets Hæder og til Folkets Lyst.

Dette maa naturligvis ikke forstaas eller tydes, som om Reitzel var litterær Filantrop. Han var en Handelens Mand, men ogsaa en Handlingens Mand. Han kunde sige Ja, og han kunde sige Nej. Enten afviste han et Tilbud om Forlag — og her kunde han tage fejl, om end hans Sans for det købmandsmæssige var meget udviklet — eller han tog mod det, og her strakte han sig saa vidt som muligt efter sin Opfattelse.

Naar vi i det følgende vil træffe mange Exempler paa, hvorledes baade æstetiske og videnskabelige Skribenter honoreres af Reitzels Forlag, og drage en Sammenligning med nutidige Forhold, er dette ikke saa helt lige til. Thi er Økonomi et indviklet Fag, og Statistik et meget relativt, saa er en historisk-økonomisk-statistisk Vurdering endnu vanskeligere. Det er Pengenes Købeevne, det drejer sig om. Den undergik jo i nogen Grad Forskydninger i de tretti Aar Reitzel var Forlægger. 12 Rigsdaler pr. Ark i 1828 betyder maaske det samme som 16 i 1848. Det er let nok at omskrive den gamle Møntsort og sætte 100 Rigsdaler = 200 Kr.; men langt mere indviklet at bestemme Købeevnen. Større Fejltagelse gør man sig antagelig dog neppe skyldig i ved at mene, at over én Bank taget svarer de af Reitzel betalte Forfatterhonorarer til Nutidens derhen, at Pengenes Købeevne dengang var henved det tredobbelte af den nuværende (Standard 1939), saaledes at 100 Rigsdaler (200 Kr.) nærmest vil svare til 600 Kr. efter vore Dages Behov. Men det skal betones, at Sammenligningen altid bliver flydende, og som Tiden skrider, Pengenes Købeevne dalende.

Nogen litterær dannet Mand kan Reitzel maaske ikke kaldes. Han handlede med Bøgerne mere, end han læste dem. Men hvorledes skulde han, den altid optagne, som

i Løbet af en Generation udsendte over 1200 Forlagsartikler, ogsaa evne dette? Men hans Takt og Følsomhed var stor, og den hjalp ham over mange Vanskeligheder. Ja, han besad netop den Takt, som hans kære Forfattere saa ofte savnede i en Tidsalder, hvor det ikke saa meget gjaldt politiske og sociale Stridigheder, men Polemik om litterære Materier. Det suste om Ørene, hver Gang man aabnede »Den flyvende Post« og »Kjøbenhavnsposten«, eller naar Poeterne udsendte satiriske Skrifter mod hinanden. Der var den forstandsbetonede Retning i København (Heiberg-Hertz-Gruppen), som spottede den følelsesbestemte i Sorø (Hauch-Ingemann-Bredahl), og til Tider gik det saa galt til, at baade Heiberg og Hauch haanede den forfængelige H. C. Andersen. Det var ikke saa helt let for den litterære Tillidsmand og Forsørger at holde Balancen. Men han tog — ligesom Fr. Hegel langt senere gjorde — Standpunktet: udenfor Partierne! Det blev respekteret. Men de, som sysler med Pen og Blæk, er ofte sensible Gemytter, og Reitzel havde tidt Brug for sin Aandsnærværelse. Wroblewski erindrer en Prøve derpaa.

Heiberg havde været svært ude efter H. C. Andersen i »En Sjæl efter Døden«, latterliggjort hans Forfængelighed, og Andersen var den mest saarbare Sjæl. Nu sad Andersen sammen med sin Forlægger inde i dennes lille Kontor, da Heiberg træder ind i Bogladen. Personalet havde faaet Ordre til at nægte Principalen hjemme.

»Goddag, min Ven, er Hr. Reitzel derinde?«

En af Personalet, paa hvis Ansigt Løgneren maler sig: »Nej, Hr. Professor!« Heiberg (som kan høre Stemmerne indefra Kontoret, sarkastisk): »Han er maaske paa Børsen?«

»Nej, det tror jeg ikke.«

»Hm — han er maaske rejst til Messen i Leipzig?«

»Næ — det er han ikke.«

»Naa ja, saa kommer han maaske snart hjem?«

»Ja, det gør han vel.«

»Ja, saa tror jeg, jeg vil vente lidt.«

Lidt efter aabnes Kontordøren. Personalet kan tillæse sig Principalens Stemning paa hans Ansigt, men Reitzel tager sig sammen, sender Heiberg sit elskværdigste Smil, trykker hans Haand, hvad Heiberg gengælder med et affabelt: »Goddag, kæreste Hr. Reitzel, ja jeg tænkte nok, at De snart kom hjem.« Andersen fik en ligesaa smilende Hilsen. Men han var ikke Mand for at tage Situationen. Han styrter ud af Døren. Reitzel selv havde aabne og lange Arme: Alle er I velkomne, om I skriver mig nogle gode Bøger!

Og de begyndte at komme — næsten allesammen. Baade de som skrev Digte og Romaner, de som skrev om Historie og Kunst, de som teologiserede og de som filosoferede. 1828 bliver noget af et Mærkeaar. Thi i det Aar hverver Reitzel for sit Forlag tre Navne, som skulde blive lysende i den danske Litteratur: *H. C. Andersen*, *Chr. Winther*, *Carsten Hauch*. Af disse tre blev naturligvis Eventyrdigteren Forlagets største Aktiv. Og fire Aar efter kan Reitzel i sin Katalog indregistrere Navne paa tre andre unge Poeter: *Henrik Hertz*, *Fr. Paludan-Müller*, *H. P. Holst*.

Hvordan Samarbejdet formede sig mellem Forlaget og disse og andre Skribenter, skal her gives nogle Prøver paa, samlede fra Reitzels Forhandlingsprotokol med Forfatterne.

H. C. ANDERSEN

havde Fødselsveer, da han vilde udsende sin (bortset fra de umodne Ungdomsforsøg) første Bog i 1828 »Fodreise fra Holmens Kanal til Østpynten af Amager«. Ingen vilde forlægge den, og Digteren maatte gaa den trange Vej at tiltigge sig Subskribenter og Prænumeranter for at blive holdt nogenlunde skadesløs. Reitzel paatog sig Kommissionen. Og det gik langt bedre end Andersen kunde vente. Den lille Bog vakte en vis Opsigt. Den efterlignede behændigt den tyske Digter E. Th. A. Hoffmanns fantastiske Skizzer, der i Øjeblikket var den store litterære Mode. Og Reitzel tilbød at betale Andersen Retten til et nyt Oplag med 100 Rdlr. Andersen var i den syvende Himmel. For Fremtiden er Reitzel — Fader som Sønner — hans Forlægger, og ingen af Parterne kom til at fortryde det.

Naar Reitzel først havde sikret sig en Forfatter, slap han ham ugerne. Derfor udsendte han ogsaa kort efter Andersens studentikose Vaudeville »Kjærlighed paa Nicolai Taarn«, skønt den neppe har svaret Regning. Da den unge Digter 1831 har Manuskriptet færdigt til »Skygebilleder fra en Reise i Harzen« (denne Gang under Paavirkning af Heine), skriver han til Vennen Edv. Collin: »Jeg tænker jeg kan faa Reitzel til Forlægger. Det er saa kjedeligt selv at samle Subskribenter, og sine Venner bør man da heller ikke alle Tider plage.« Og Reitzel troede paa Andersen. »Jeg gik selv til Reitzel og solgte ham hele Klatten for 150 Rd., hvoraf jeg fik 100 Rd. forud.« Da Andersen fra det Fremmede sendte sit Smertensbarn »Agnete og Havmanden« i 1833 til Collin til Viderebesøgelse, ledsagede han Manuskriptet med de

Ord: »Reitzel maa give 100 Rd. Sølv for det, han kan godt vove det, og jeg faa 12 Exemplarer. For min Harzreise gav han 150 Rd. uden at brænde sig.« Det er ikke sandsynligt, at Andersen har havt Ret i denne Paastand. Thi da Collin mødte op hos Reitzel med Manuskriptet til »Agnete«, var denne særdeles kølig: »Reitzel tilbød jeg »Agnete« for 150 Rd. Sølv; dette afslog han paa en saadan Maade, at jeg for Deres fremtidige Arbejders Skyld ikke kunde være bekendt at tilbyde ham den for ringere; jeg tvivler endog om at han havde modtaget den for 100 Rd.« Og — tilføjer Collin — han har brouilleret med Reitzel for Andersens Skyld. Dog i Mellemtiden maa det være kommet til et Kompromis. Thi Reitzel udgav ogsaa »Agnete«.

Men alt dette var Skrifter af mindre Format, hvor Risikoen ikke havde været saa stor. Men nu var Andersen hjemvendt fra sin Italienrejse, og den litterære Frugt var bleven den store Roman »Improvvisatoren«, som vilde fylde lidt over 30 Ark. Reitzel var noget betænkelig. Andersens Aktier stod p. t. under Pari paa den litterære Børs. Reitzel havde svært ved at bestemme sig, for det var jo en omfangsrig Bog. Andersen mente, at han burde have 12 Rd. pr. Ark eller for »hele Klatten« 100 Specier (d. v. s. 200 Rd.). Men i saa Fald holdt Reitzel paa, at Andersen skulde skaffe et vist Antal Prænumeranter. Det lykkedes ham kun at skaffe 18; Reitzel erklærede da, at han kun kunde forsvare at give ialt 180 Rd., og derved blev det.

En Eftertid, der ikke har set paa Sagen under de Forudsætninger, som er al Historiegranskings Alfa og Omega, har himlet op over dette ganske vist beskedne Honorar og insinueret, at Reitzel underbød Forfatteren. Schwa-

nenflügel i sin Andersen-Biografi er højlig indigneret og paastaar — ganske falsk — at Digteren kun fik 9 Kroner pr. Ark for »Improvisatoren«. Hvortil er at bemærke, at han fik 12, og at de — som ovenfor omtalt — maa multipliceres tre Gange for at falde sammen med Nutids Købeværdis. Honoraret bliver da ikke 9, men omkring 35 Kroner pr. Ark i vore Dages Mønt. Det er sandt, at da Dickens Aar efter ved Andersens Besøg spurgte, hvad denne havde faaet for »Improvisatoren«, og Svaret lød 19½ £ St., troede Dickens, at det var for Arket. Men Forholdene var jo unægtelig større i London end i København, og Andersen havde endnu ikke tjent sine litterære Sporer. Hans store Roman stod i Uvishedens Tegn, og Reitzel turde foreløbig ikke vove sig videre. Og Andersen, der aldrig — som Dickens — var en pengegrisk Mand, bøjede sig og tog uden Bitterhed mod sin Forlæggeres Tilbud. Tonen i dette Brev viser det tilstrækkeligt:

Kjøbenhavn 28. Marts 1835.

Kjære Reitzel.

Nu synger da Bogtrykkeren paa det sidste Vers med Romanen. Jeg skal iaften have Slutningen med Titelblad og Register. Bogen maa altsaa kunde komme ud i næste Uge. Gid De maa faae god Afsætning med den! Jeg har givet den et Aar af mit Liv og maaske det smukkeste! Her sender jeg Dem 18 Subscribenter, et Par af mine Venner have samlet, de fylde ikke mod Deres de Hundred, som De forlangte, for at honorere mig med 200 Rdl., noget jeg forudsaae; men gaaer Bogen godt af, saa kan det jo alletider give sig.

I Februar skulde den have været ud, var det skeet, sagde De mig, kunde jeg dog ikke faae Resten af mit Ho-

norar før henimod Aprils Begyndelse, nu kommer først Bogen paa denne Tid, men vi ere jo saa nær April, at De ikke kan finde det ublue af en trængende Forfatter, at jeg nu faaer Resten af Honoraret, som jeg høilig behøver. 200 Daler faaer jeg vel ikke, i det mindste ikke før Bogen stryger godt af, men 180, og af disse har jeg desværre faaet 115 Rdl., Resten er altsaa en Ubetydelighed. Tjen mig nu i at jeg paa Mandag, en Udgiftsdag for mig, faaer denne lille Rest, og vil De ret glæde mig, De kan det, da lad mig til paa Torsdag den anden April, det lader sig nok gjøre, faae i det mindste de to, smukt indbundne Exemplarer til Fru Collin og Prinds Christian. De maa vide, den 2den April er min Fødselsdag, og saa vilde jeg gjerne have en Glæde, som jeg nu har lagt i Deres Haand! De kan tro mig, kjære Reitzel, at var jeg riig, saa forærede jeg Dem alt hvad jeg skrev, men det er nu engang anderledes i denne Verden. I den anden Verden, hvor jo alt omskifter, bliver De maaske Digter, jeg Forlægger, saa kan De gjøre mod mig hvad jeg vilde have gjort hernede. Nu lev vel! Paa Mandag kommer jeg, og saa er De smukt hjemme.

Glem heller ikke den 2den April.

Deres hengivne

H. C. Andersen.

Digteren fik Revanche, »Improvisatoren« gik over Forventning. Reitzel genvandt sin Tro paa Andersen og honorerede de følgende Romaner («O. T.» — »Kun en Spillemand») pænt, ja for »Mulatten« fik Andersen 300 Rd., hvilket var noget særdeles for en »Komediebog«, der sjældent er en indbringende Salgsvarer. Det var unæg-

telig et Plaster for det Saar, Heiberg havde tilføjet ham ved at lade Storeunuchen læse »Mulatten for Sultanens Koner og Maurerpiggen for dem som skal kvæles«. Digteren fløj strax ud paa den store Rejse, som han skildrede i »En Digters Bazar«. Reitzel bestemte Oplaget til 700 Exemplarer og betalte med 16 Rd. for Arket.

Der var ved at blive Hausse i H. C. Andersen. Til en Begyndelse havde han kun regnet »Eventyr for Børn« som Appendix til sit Digterkald, og det beskedne Udstyr, som Reitzel gav de smaa Hefter, viser, at han henregnede dem til Børnebogs-Litteraturen. Men i Løbet af et Tiaar har Salget været saa stort, at et nyt Oplag 1843 kan betales med 30 Rd., og to Aar efter endda med 50 Rd. 1847 noteres 3. Udg. af »Nye Eventyr«, Oplag 2000 til 100 Rd., 4. Udg. ligeledes. Men som Børnebøger havde disse Eventyr dog en væsentlig Mangel. De manglede Billeder. Andersens tyske Forlægger, den danskfødte Konsul *Lorck*, havde ogsaa bedt ham søge en dansk Kunstner, som kunde illustrere Eventyrene. Det var et lykkeligt Valg, der førte til *Vilh. Pedersen*. Hans naivt geniale Tegninger blev til i 1846 og 47. Selvfølgelig dukkede Tanken om en dansk illustreret Udgave med Pedersens Tegninger op hos Reitzel, og han forhandlede med Andersen, der med Glæde gik ind derpaa. Fra Udlandet skriver han til Collin om Sagen som Svar paa et Brev fra denne. »Reitzel har sagt han maa blive enig med mig; men det er vi jo. Jeg har eengang lovet Reitzel, at han faaer de samlede Eventyr for 100 Specier. Det er ikke stort, men jeg kender vore Forhold. 20 Exemplarer betinger jeg mig. Gør De det af med Reitzel og slaar om det Hele min europæiske Glorie, saa bliver Reitzel nok hvad jeg kalder elskværdig.« Der gik dog nogen Tid,

inden vor klassiske Eventyrbog med de 125 Illustrationer saa Lyset. Pedersen sendte sine Tegninger til Leipzig, hvor de skaares i Træ af Ed. Kretschmar, og disse Stokke købte eller lejede Reitzel. Bogen udkom ved Jule-tid 1849, men bærer Aarstallet 1850. Honoraret blev dog forhøjet til 300 Rd. Det blev en af de største danske Bog-succeser. »Historierne« med 55 Illustrationer af V. Pe-dersen kom først i 1855. Siden blev de sammenføjede til et Bind »Eventyr og Historier«. Men kort inden sin Død kunde Reitzel afslutte den største Forlagskontrakt, han havde havt under Hænde, med Andersen: Den illustre-rede Udgave af Eventyrene skulde udsendes i Oplag paa 4000 Exemplarer og betales med 1200 Rd., og samtidig forberedtes en Udgave »Samlede Skrifter« i 2000 Exem-plarer for et Honorar af 1700 Rd.

H. C. Andersen havde nu den største Forfatterkonto hos Reitzel. Det var et lykkeligt Øjeblik, Digteren og For-læggeren fandt hinanden. Kontrakten blev underskrevet 23. April, sex Uger før Reitzels Bortgang. Andersen kunde nu regne med de i Forhold til Tiden store Oplag. I 1851 blev Rejsebogen »I Sverige« trykt i 2000 Ex. og vurderedes til 30 Rd. Arket. Selv en dramatisk Bagatel »Hyldemor« blev fremstillet i 1800 Ex. Og efter gamle Reitzels Død steg Tallene yderligere. 5000 var nu det sædvanlige Oplagstal for Eventyrene, og de betaltes med 500 Rd. Var dette end beskedent i Forhold til, hvad en Digter af Andersens Format vilde have oppebaaret i et af de store Kulturlande — han var tilfreds og kunde leve sit Liv som det behagede ham. Han mindedes altid Sam-arbejdet med Reitzel med Glæde.

CHR. WINTHER

blev »Ven af Huset«, mere end nogen af de andre Forfattere. Nu og da kom han i Reitzels Hjem, men det var dog først og fremmest Bogladen, han besøgte. Her blev han Stamgæst, og naar han ikke var borte fra Byen, gik der næppe en Dag uden et Besøg paa Købmagergade med en Passiar med Chef, Personale eller Kunder til Akkompagnement af en fin Cigar. Thi Chr. Winther satte Pris paa Velleved.

Cand. theol. Christian Winther — som han benævnes i Firmaets Bøger, inden Posten som Dansk lærer for Kronprins Frederiks anden Gemalinde, Marianne, skaffer ham Professortitlen — hang endnu ved Huslærerstillingen hos Grosserer Müffelmann i Kongens Lyngby, da han en Dag traadte ind hos Reitzel og foreslog denne at udgive en Digtsamling. Digtene kom i 1828; ved Siden af noget Lejlighedsgods indeholdt de Perlen »Flyv Fugl« og »Træsniit«, der snart blev populære og brugtes ved alle Slags Deklamatorier. Mulig har P. V. Jacobsen været Mellemmand og anbefalet Winther til Reitzels Forsorg. Thi naar nu Huslærergerningen var forbi, hvad skulde han da slaa ind paa? »Han fortalte mig forleden endel om hans Theaterforsøg og hans Forlibelser« — skriver Jacobsen i et Vennebrev, »de første er nu rent opgivne, og han er meget betænkt paa at sætte sig ned som Præstovre i Jylland. Han fortalte mig, at han forleden havde præket i Hellig-Geistes Kirke, og jeg truede ham med, at jeg, dersom han gjorde det en Gang til, skulde tage en rund Studsparyk paa Hovedet, en lang rød Plydeskjole og sorte Manchesterpermissioner paa samt Sukstøvler, og i den Parure, støttet paa en høj og tyk Spanskørstok

med en umaadelig Guldknop, stille mig ligeoverfor Prækestolen. Lad ham saa se, om han kan bare sig for Latter.«

Hvad Reitzel har givet Winther for hans Digte, maa staa hen i det uvisse, da Firmaets Bøger fra den Tid ikke mere findes. Men Winthers Overvejelser, om man kunde leve af at skrive Digte, blev overflødige, da en større Arv tilfaldt ham, den han med overdaadig Haand og flotte Vaner i Løbet af et Aarstid satte overstyr i Italien.

Nu sad han igen herhjemme uden »noget fast«. Reitzel kunde lide ham, om han just ikke højagtede ham. Saa gav han den fhv. Teolog og nuværende Lyriker Hases »Kirchengeschichte« at oversætte til Brug for Studenterne, for at han kunde have lidt at leve af ved Siden af Digtningen. Winther tog beredvillig fat, gav hvad han havde oversat til Tysklæreren Rungs velvillige Gennemsyn; da denne ytrede sig lidt reserveret om Oversættelsens Godhed, tabte Winther Lysten, erklærede sig »uden Evne« for den Slags Arbejde, saa at Reitzel maatte give det til en anden. Thi Chr. Winther var ikke fri for at være noget arbejdssky.

Den store Lyriker, Kvindetilbederen og Naturens Sanger, var i den daglige Fremtoning en underlig Blanding af Biedermeier og Bohème. Udpræget konservativ og forankret i sine Vaner krævede han Frihed for sin Person. Inden sit Giftermaal boede Winther i nogle underlige Huler i Københavns Hjerte; thi i Virkeligheden hyggede han sig nok saa godt indenfor Voldene som ude paa Landet. Idyllen i beskedent Format, zirlig og afgrænset, var mere efter hans Hjerte. For saa vidt falder hans Natursans ikke sammen med den følgende Generations store Sanger, Holger Drachmann, med hvem Chr. Winther

har Lighedspunkter i den folkeromantiske Stil, — er Folmer Sanger af Marcipan, er Drachmann »farende Svend« af Papmaché. Begge havde Ulyst til at bindes og bastes. Chr. Winther skød sit Giftermaal det længst mulige ud og beholdt sine Ungkarlevarer: Frokost i »Røde Lygte«, derefter et Besøg paa »Fædrelandet«s Kontor hos Vennen Gjødvad, for at slutte Dagen inden Middag inde hos Reitzel. Om Eftermiddagen og Aftenen skrev eller læste han.

I Reitzels Regnskabsbøger finder man hele Colonner: Chr. Winther 50 Rd. Winther var en duelig Forskudsjæger, det var nødvendigt for ham, thi hans Økonomi var slet — han var i Hænderne paa Pengeudlaanere. Og han holdt af at leve godt og klæde sig flot. I de yngre Dage var han noget af en Laps i Romantismens Dandy-Stil med Fløjlsfrakke og Pelskrave; men Toilettet var ikke altid gennemført. Reitzel, der ellers nok kunde blive forstemt ved Winthers idelige Krav, bemærkede en Dag, at Digterens Støvler var ret medtagne. Næste Gang kom Reitzel frem med, at en »Ynder af Digterens Muse« havde givet ham i Kommission at overrække Winther 10 Rd. til et Par ny Støvler. Winther tog mod Pengene og stak dem roligt i Lommen; han havde vel en Formodning om, at Ynderen af hans Muse var den samme som hans Forlægger.

I 1835 kom Chr. Winthers anden Digtsamling og slog lige saa godt an som den første. Den indeholdt jo bl. a. de mystisk-pikante Digte »Annette« og »Ringens Indskrift« — det var udover det sædvanlige. Damerne fandt Chr. Winther »interessant«, og endnu mere blev han det, da han i de sidste to Samlinger lagde sit Hjerte paa Bordet (»Til Een«) til Publikums behagelige Beskuelse. Chr.

Winthers Digterry var slaet fast. Reitzel saa dette og honorerede net: 25 Rd. pr. Ark, og et Oplag paa 1000 Ex. var langt ud over det almindelige for en Digtsamling. Ny Udgaver med samme Oplagstal vurderedes til 300 Rd. Winther tog en Del Penge ind, men var stadig i Forlegenhed. Saa fandt han paa en List. En Dag præsenterede han Reitzel et Par Ark af en Roman; paa Tryk-signaturen stod »Fader og Søn«. Hvad er det? spurgte hans Forlægger forbavset. — »Aah det er bare Prøvetryk af min ny Roman — jeg maa nu forsøge paa at være min egen Forlægger for at tjene til Brødet.« Reitzel afkøbte ham naturligvis Arkene. I ændret Skikkelse fik de en Plads i »Nye Digte«.

Winthers største Succes kom gamle Reitzel ikke til at opleve — hans sidste og hans største: »Hjortens Flugt«, fra 1855. Hvad Winther digtede senere var Bagateller. Men han fik sine »Samlede Skrifter« i levende Live.

Han var blandt Forlagets Dignitarer, og i litterære Sager lyttede Reitzel gerne til hans Ord og Raad. Det var paa Winthers Anbefaling, at han tog Vennen *Emil Aarestrups* Digte paa Forlag i 1838. Det var litterært set en højst fortjenstfuld Handling, pekuniært en meget problematisk. Thi Aarestrup skriver: »Fra Reitzel fik jeg Brev, at Afsætningen af mine Digte hidtil har været saa ringe, at han ialt kun har solgt 40 Exemplarer. Havde jeg ikke Ret, da jeg selv advarede ham, og da jeg i Brev til Winther skrev, at han fik et stort Ansvar for Gud og Mennesker, men især for Reitzel.«

Men Aarestrup fik Oprejsning. Nu betaales »Digte 1838« paa Auktioner med Priser mellem 30 og 50 Kr. Aarestrups Digte har bevaret deres Farver, mens Chr. Winthers fortøner sig i blegrosa.

H. P. HOLST

var ikke blandt de store Poeter. Nu erindres vel kun Sørgedigtet over Frederik VI, »Den lille Hornblæser«, og nogle Selskabssange. Men han fik sin Gang hos Reitzel, var ham en behændig og smagfuld Arrangør og gjorde antagelig ogsaa Gavn som Gennemlæser af indsendte æstetiske Manuscripter. Han debuterede 1832 med de »Fire fædrenelandske Romanzer«, som det skønne Videnskabernes Selskab havde priskronet. I de nærmest følgende Aar udgives nogle Digte og Noveller, men mere indbringende for Forlaget blev han som Udgiver af en »Dansk Lærebog for Mellemlasserne og den højere Skole« i to Dele (poetisk og prosaisk). Den fik en stor Udbredelse og blev en god Indtægtskilde baade for Reitzel og for Holst, der honoreredes med 8 Rd. Arket, indtil Holst en Dag, han var i Pengeforlegenhed, frafaldt alle Krav paa ny Oplag mod at Reitzel betalte ham 1300 Rdl.

Forholdet mellem dem var iøvrigt det bedst mulige. Holst havde givet Reitzel fri Raadighed over Sørgedigtet (»Ak Fædreland, hvad har Du tabt! — din gamle Konge sover«), dette lykkelige Greb ned i en Folkestemning, og Reitzel havde ladet det optrykke i Patentfolio med et Relief af den afdøde Konge. Det bragte Penge, og som altid vilde han delagtiggøre sin Medarbejder i en Fordel eller Glæde.

H. P. Holst havde næste Aar faaet Stipendium af Fonden ad usus publicos. Han skulde naturligvis til Kunsternes Land, til Italien. Og nu fortæller han i et lille Digt »Honoraret« om Mødet med Reitzel Dagen inden Afrejsen. Det giver saa smukt et Portræt af Reitzel, at der maa blive Plads til det i denne Levnedstegning af »den første

Æstetiker blandt Danmarks Boghandlere«, som P. L. Møller kaldte ham :

Min Kuffert var pakket. Jeg gennemgik
Paany min Reiseplan — eller,
For at tale correct, jeg sad som saa tidt
Og byggede Luftkasteller.

De tolvhundred Daler forslog kun lidt.
Af Ministrene havde der flere
Hemmeligt føiet sex hundred til —
Men jeg vidste, jeg trængte til mere.

I disse Beregninger sad jeg fortabt,
Da et Brev mig pludselig vækker ;
Det var nogle venlige Linier fra
Reitzel, min Ven og Forlægger.

Hans Hustru, skrev han, var ikke vel —
Dog vilde til Afsked han drikke
Hos Farrini min Skaal i et godt Glas Vin ;
Han haabed jeg svigted ham ikke.

Faa Timer efter gemytligt og glad
Sad vi ved Middagsbordet,
Og mens Vinen skummed i vore Glas,
Fløi vingelet mellem os Ordet.

Vi drak Skaaler for Reisen, det Ukjendte, Ny,
Og for dem, som i Hjertet vi gjemme.
Og slog fast, at den Bog, som paa Reisen jeg skrev,
Skulde hedde : »Ude og hjemme«.

»Den Titel er god nok!« raabte han glad,
Og sit Glas henimod mig han rakte,
Imens paa hans blege Kinder Virgils
»purpureum lumen« sig lagde.

»Dog«, sagde han, »det staaer i Fremtidens Bog,
Og det bliver altid en Gjetning;
Lad os derfor, mens ved Desserten vi er,
Gjøre op en anden Forretning!

I *min* Bog der staaer, at *jeg* skylder *Dem*
Fra den nyeste Tid endeel Penge,
Og saa tænkte jeg paa, at paa Reisen maaskee
De til Hjælpetropper kan trænge.

— »De skylder *mig*?« — »Ja De husker jo nok
Det Mindeblad vi arrangered
Om Fredrik den Sjette, det, hvorimod
De dengang saa stærkt protestered.«

— »Jo vist, det var dumt! Tolv Linier, som
Alle Mennesker udenad kunde!«

— »Naa, naa!« han gned sig paa Armen og lo,
»Saa dumt var det ingenlunde.

De forlangte Intet, men jeg tænkte mig strax,
At Gevinsten skulde vi dele.«

— »Ja den er vist stor!« — »Den er ikke saa gal!
Her er Regnskabet over det Hele.«

Og saa tog han en mægtig Brevtaske frem,
Lagde Regnskabet for mig og skyndte
Sig at tælle saa mange Hundreder op,
At for mig det at svimle begyndte.

Pengene skjød han glad til mig hen,
Lod mig skrive mit Navn paa en Strimmel,
Og med alt det saae han saa lykkelig ud —
Gud glæde ham nu i sin Himmel!

Holst viste siden sin Taknemlighed mod Reitzel ved i 1849 at udgive »Den lille Hornblæser« — paa Kunsthandler Bings Forlag.

Skyggerne af mange henfarne Digttere stiger frem. Og Reitzel stod altid rede som Fødselshjælperen til at bringe deres Navne ud blandt det læsende Publikum.

Der er de tre *H'er*: *Heiberg* — *Hertz* — *Hauch*.

Heiberg havde ofte sin Gang hos Reitzel. Det var dog ikke saa meget paa egne Vegne han kom, thi den første Udgave af sine Skuespil havde han overdraget Schubothe. Men han kom som Mellemand for Forf. til »En Hverdagshistorie; ingen anede endnu, at det var hans Moder, Fru Gyllembourg, som stod bag det frugtbare Forfatter-skab; mange troede, at det var Heiberg selv, som gemte sig bag Anonymiteten. Han skaffede hende gode Vilkaar, f. Ex. for 2. Udg. af »To Noveller« og »Marie« 300 Rd. og i 1849 for alle 12 Bd. 3300 Rd. De kom godt tilpas i Husholdningen i Brogade Nr. 3. Selv var Heiberg ikke meget produktiv i denne Periode. Men et Hovedværk

kom dog fra hans Haand: »Nye Digte« af 1841, der indeholdt den fornemste Satire i den danske Litteratur: »En Sjæl efter Døden«. Mærkeligt nok nævnes Bogen ikke i Reitzels Protokol, hvor han summarisk optegner Aftaler med sine Forfattere om Honorar, Oplags Størrelse m. m. Men at han har lagt megen Vægt paa den Bog, kan ses deraf, at han har givet den en meget smuk Udstyrelse med hvid Cartonage med Titel i Bronzetryk. Thi man kan just ikke paastaa, at Reitzel havde megen Sans for Bogbilledet, eller at han — naar det ikke drejede sig om »Pragtværker« — kælede for Bøgerne eller havde Idé om at give hver enkelt et særpræget Udstyr. Det kan siges om de Reitzelske Bøger, at saa tillokkende de kunde være fra Indholdet, saa lidt blev der spenderet paa Form og Dragt. Den ene ligner den anden. Samme kedsommelige graaladne Frakturskrift, samme knebne Margin, samme nødtørftige Papir. C. A. Reitzel var ingen Bibliofil, saa det maa vel antages, at Heiberg har havt en Finger med i Spillet ved »Nye Digte«s Fremtoning.

Der hengik otte Aar, inden han udsendte en ny Bog, og det en af Omfang beskeden: Gadeviserne, inspireret af Krigsbegivenhederne. Reitzel erhvervede det yndefulde lille Hefte med Nodestik for 50 Rd. — det var godt Køb. Heiberg fik som Teaterdirektør nu andet at gøre end at besøge Reitzels Boglade. Han kom der dog en Dag i 1850 og tilbød Forlaget af »Clara Raphaels Breve« — igen en kvindelig Skribent, som han protegerede og omgav med et Slør af Mystik, som han elskede det. Reitzel slog til paa Heibergs Anbefaling: 1000 Ex. og 120 Rd., og kom ikke til at angre det.

Da Fru Heiberg ved Kriegers Mellekomst efter Digerens Død solgte hans samlede Produktion, blev det til

22 Bd., og Købesummen saa stor, at hun kunde opføre Huset i Rosenvænget.

Henrik Hertz havde ogsaa spillet Komædie med det litterære Borgerskab, da han i 1831 skaffede det søvnløse Nætter ved at spekulere over hvem Forfatteren til »Gien-gangerbreve« monne være. Dengang gemte han sig i »Schuboths Boghandling«; men næste Aar gik han med Udsendelsen af sine Lystspil over til Reitzel og tjente Forlaget tro Resten af sine Dage. Der hengik næppe noget Aar, hvor Hertz ikke udsendte en ny Bog, nu en Komædie, nu en Tragedie, nu et Bind Digte hos Reitzel. Aldrig det spændende, altid det formfuldendte. Den største Succes blev vistnok »Kong Rénés Datter«, der i tre Omgange tryktes i c. 3000 Ex. og indbragte Digteren tilsammen 400 Rd. For »Ninon« fik han 300 Rd. Bedre Afsætning havde et Bind lyriske Digte i 1850. Reitzel vovede at trykke et Oplag paa 1500 og betale med 25 Rd. Arket.

Carsten Hauch var ogsaa blandt de trofaste, der holdt ved Reitzel, som i 1828 havde udgivet hans to Tragedier »Bajazet« og »Tiber«. Med Hensyn til Oplagens Størrelse kom Hauch aldrig i første Række. Endskøndt han skrev letlæselige Romaner som »En polsk Familie«, »Vilhelm Zabern«, »Guldmageren«, »Slottet ved Rhinen«, gav Reitzel dem kun et Oplag af 750 og honorerede derefter kun med 15 Rd. Arket. Noget nyt Oplag var der foreløbig ikke Tale om. Men efterhaanden som Befolkningstallet stiger, kan vi ogsaa gennem Protokollen fastslaa, at Reitzel — i hvert Fald for Skønlitteraturens Vedkommende — nu fastsætter større Oplagstal. Og da han i sit sidste Leveaar slutter med Hauch om en ny Roman (»Robert Fulton«), bliver det denne Gang til Oplag: 2500, Honorar 25 Rd. pr. Ark.

Da Hauch erfarede sin gamle Forlæggers Død, udtalte han i et Brev til Ingemann sin Sorg over Tabet af denne redelige og gode Mand.

Og »Adam Homo«s Digter, *Fr. Paludan-Müller* blev ogsaa gammel i Gaarde. 1832 debuterede han paa Forlaget med den brogede Ungdomskomedie »Kjærlighed ved Hoffet«. Hvorfor han gik Reitzel forbi næste Aar med »Dandserinden«, der skaffede ham en Øjeblikkets Popularitet, er ikke til at forstaa; thi siden kom hver Tøddel af hans Pen til Reitzel. Endskønt Kritiken i nogle Aar gik Paludan-Müller imod, og hans versifikatoriske Meisterstykke »Amor og Psyche« blev stemplet som Chokolade, Flødeskum og Kransekage, svigtede hans Forlægger ham ikke. I 1841 kom han to Gange til Reitzel, først med »et Bind Digte« — under Forhandlingsprotokollens mere generelle Betegnelse skjuler sig »Venus« —, det vurdredes til 12 Rd. Arket. Men da næste Gang »et Bind Digte« aftales, er det første Del af »Adam Homo« det gælder. Det ses af, at Bogen er beregnet til 20 Ark. Paludan-Müller skal have 200 Rd. ved Udgivelsen og 50 til, naar 250 Ex. er solgt. Først otte Aar efter udkommer 2den og 3dje Del, der trykkes i 1000 Ex. mod et Vederlag af 25 Rd. Arket, og samtidig optrykkes 1ste Del i Oplag 500. Det tog Tid, inden vort »mandigste Digterværk« banede sig Vej til Almenforstaaelse; men saa gik det hurtigt. I 1851 kommer allerede en tredje Udgave. Da det religionsfilosofiske lille Digt »Luftskipperen og Atheisten« udsendtes Aaret efter, kunde Reitzel byde Digteren 30 Rd. Arket. Paludan-Müllers Ry var fastslaaet.

Reitzel havde længe været Forlægger for *Ingemann* og havde begyndt en samlet Udgave af dennes Eventyr og Fortællinger. Men »Kongeøgerne« — d. v. s. de histori-

ske Romaner om Valdemar Sejr, Erik Glipping, Erik Menved og Prins Otto — manglede. De var siden 1826 kommet hos Bogtrykker Seidelin; nu afkøbte Reitzel Seidelins Bo Forlagsretten. Men det blev en ganske ejendommeligt Kontrakt mellem Digter og Forlægger. Protokollen udtrykker meget vagt, at den ny Udgave kan trykkes i flere tusinde Exemplarer og — at Ingemann har renonce-ret paa Honorar. Hvilket i lige Grad vidner om Ingemanns Idealisme og om Forlæggerens praktiske Blik. Ingenlunde vilde Reitzel narre Forfatteren, men Ingemann ønskede i en Blanding af Selvfølelse og Godgørenhed, at Kongebøgerne ogsaa skulde være »Folkebøger« — det vil sige han forlangte, at hver af de fire store Bind, hvis Udsalgspris havde været 3 Rd. pr. Bind, nu skulde sælges for 1 Rd. Reitzel gik ind herpaa, men i saa Fald maatte Ingemann for denne Udgave renoncere paa Honorar. Saaledes skete det. Men der gik kun faa Aar, inden »Valdemar Sejr« kom i en 5te Udgave, trykt i 3000 Ex. med Honorar 300 Rd. Og det blev den staaende Taxt for alle de følgende Udgaver. I 1852 aftaler Reitzel med Ingemann Forlag af »en ny Roman af samme Størrelse som Prinds Otto«. Det blev til »Nytids-Romanen: Landsbybørnene«.

Sidst, men ikke mindst *St. St. Blicher*. Der var gledet tyve Aar, siden den unge Forlægger havde taget Blichers historiske Tragedie »Johanne Gray«; nu i 1845 havde Blicher sendt Reitzel sin lille Bog »Min Vinterbestilling« — vel nærmest for at skaffe sig lidt Penge i knebne Kaar, og Reitzel betalte ham 100 Rd. Men det gav Stødet til den første samlede Udgave af Blichers Noveller i syv Bind. Wroblewski fortæller om det sørgelige Indtryk Digterens Person gjorde, da han i 1846 kom ind i Bøgladen — han

var et Vrag. Han vilde i sin Fattigdom lade sig indlægge paa Alm. Hospital; Wroblewski havde i sin Autograf-samling Sibberns Caution. Men nu vendte alt sig jo til det bedre. Sandsynligvis er det *P. L. Møller*, som har grebet ind. Han satte Blicher højt. Reitzel kunde ikke lide Møller, der heller ikke var noget tiltalende Menneske, men besad en særdeles udviklet kritisk Sans, og han overdrog ham at samle Blichers Noveller, spredte paa mange forskellige Steder, og besørge Korrektoren. Reitzel betalte for hvert Bind 262 Rd., hvoraf Møller fik de 62 for sin Umag. Men hvad betød det ikke for den gamle gældbundne Digterpræst at raade over 1400 Rd. (mellem 7 og 8000 Kr.). Han blev en fri Mand. Og hvad betød det ikke for Reitzel i det lange Løb at faa ogsaa Blicher paa sit Forlag! Her bar den gode Gerning Lønnen i sig selv.

Hvis nogen af denne Redegørelse vilde faa det Indtryk, at Reitzels Forlag overvejende blev et Samlingssted for Tidens Skønlitteratur, vilde dette ikke være rigtigt. Thi alle Litteraturens Grene blev i disse Reitzels lykkelige Aar fra omkr. 1827 til hans Død repræsenteret paa hans Forlag. Næsten alle, som havde et Navn og noget at tilbyde, søgte hen til Minervas Expedition paa Købmagergade: Filosofer og Teologer, Jurister og Læger, Historikere og Naturvidenskabsmænd. En særlig Gruppe, fyldigt repræsenteret, danner Skolebogsforfatterne, hovedsagelig Overlærere og Rektorer. De udsender Ciceros og Demosthenes Taler, Xenofon og Platon, Horats og Virgil, latinske Læsebøger og græske og romerske Antikviteter. Næ-

sten alle den latinske Skoles store Navne — *Bojesen* og *Tregder*, *Lefolii*, *Wiehe* og *Lembcke*. Og saa var der *Bohrs* Verdenshistorie, *Steens* Aritmetik m. m. Den Slags Bøger var velkomne for en Forlægger, thi der var jo et aarlig tilbagevendende, saa at sige tvangsindlagt nyt Publikum til at aftage dem, og de Herrer Skolemænd honoreredes ogsaa meget rundeligt. Reitzel kunde godt være gentil, som naar han tog en Oversættelse af Platons Stat ved C. Heise i tre Dele paa Forlag og endda betalte den med 150 Rd. (rigtignok kun med et Oplag af 325). Vil man sige, at det ikke var mange Penge for et stort Arbejde, skal det bemærkes, at i vore Dage vilde et Arbejde af den specielle Karakter enten blive honorarløst eller udgivet ved Hjælp af særlige Fonds.

Som Parallel til Æstetikerne skal nu fremdrages nogle Exempler fra Fagenes Verden paa Reitzels og Skribenternes gensidige Holdning.

Filosofferne. Allerede i den første Forlagskatalog har *Sibbern* en fremskudt Plads, og den bliver han ved at beholde; thi han er skrivesalig, ikke blot i sit Fag, men ynder at ytre sin uforgribelige Mening om ethvert politisk og socialt Spørgsmaal. I 1849 kommer den unge stridbare Professor *Rasmus Nielsen* til og kaster Handsken til Teologerne. Men et Navn overskygger alle andre, baade kvantitativt og kvalitativt —

SØREN KIERKEGAARD

Legenden har spunden en romantisk, men helt usandfærdig Forestilling om hans Forhold til Bøgerne. Ud fra en ikke ukendt Tilbøjelighed til at gøre død Mand til Martyr for en Idé er det — ved at misforstaa nogle af hans overdrevne og paradoxale Ytringer om sit Forfatter-skab — i den almindelige Bevidsthed blevet slaaet fast, at Kierkegaard skrev sig fattig, at han ofrede en betydelig Formue for at faa de Mesterværker ud, som kortsynede Boghandlere ikke vilde forlægge. Intet er mere fejlagtigt.¹ Hvordan Sagen virkelig forholder sig, er der i Reitzels Forhandlingsprotokol Syn for Sagn.

Det er rigtigt, at Kierkegaard, der var Reitzel velkendt for sine store Bogkøb, i 1838 henvendte sig til ham med Anmodning om at være Kommissionær for et mindre Skrift («Af en endnu Levendes Papirer»), hvis Tryk og Papir han selv betalte. Og i de følgende otte Aar overtog Reitzel elleve andre Skrifter i Kommission, hvoriblandt »Gjentagelsen« og Kæmpeværkerne »Enten-Eller« og »Stadier paa Livets Vej«. Kierkegaard var en i Bøgernes Verden særdeles forfaren Mand. Han vidste meget godt, at det ikke kunde lade sig gøre at foreslaa Reitzel at forlægge to store filosofiske Værker, det ene paa 54 Ark. Kierkegaard var endnu ikke saa navnkundig, at en saadan Risiko kunde voves af en Forlægger, der dog ogsaa var Købmand. Kierkegaard vovede den i Kraft af sine private Midler. Og i det lange Løb svarede det Regning: disse Kommissionsskrifter indbragte ham et Overskud paa henved 2000 Rd. Reitzel havde med Opmærksomhed

¹ Professor Fritj. Brandt har da ogsaa i sit Skrift »Søren Kirkegaard og Pengene« protesteret herimod.

fulgt denne Udvikling. Og da »Opbyggelige Taler« var under Trykken, foreslog han Kierkegaard at overtage Forlaget af dette Skrift som af »Kjærlighedens Gjerninger«, hvortil Manuscript forelaa, mod 10 Rd. pr. Ark for 750 Ex. Reitzel var fra dette Øjeblik Kierkegaards Forlægger. Og det Beløb Kierkegaard efter 1847 indkasserede i Honorar, androg noget over 2800 Rd., saa at han ialt har havt en Indtægt af c. 5000 Rd. — men ingen Til sætning — paa sine Bøger. En betydelig Del heraf gav »Enten-Eller«, som Reitzel tilbød at forlægge i ny Udgave, efter at Originalen fra 1843 i Løbet af et Aarstid var udsolgt, og Kierkegaard af en eller anden Særhed ikke selv havde villet lade den optrykke. Kierkegaards Svar paa Reitzels Tilbud er bevaret:

Kjære Reitzel!

De veed, hvor gjerne jeg vil have enhver Ting i Orden og afgjort, samt hvor gjerne jeg vil, at den anden Part skal være fornøiet. Og naar De er den anden Part, saa troer jeg tillige, at De seer ogsaa paa min Fordel. Derfor antager jeg uden videre Deres Bud paa Enten-Eller, om end Honoraret kan være lille nok, — men Landet er jo ogsaa lille. Jeg vil saa vist hellere være glad ved min Til lid til Dem og Deres Hensyn ogsaa til min Tarv, hellere være glad ved at vide Dem fornøiet, end om jeg mistroisk drev Dem til mod Deres Ønske at give en lille Smule mere. Altsaa antaget — Oplaget ønsker jeg bestemt til 750. Hvad Betalingen angaaer, da forlanger jeg denne først i Juni Termin 1849. Jeg haaber, at dette, som man siger, er Alt hvad De kan forlange.

Hav saa den Godhed at give mig et skriftligt Bevis

ligesom sidst, der indeholder disse tre Punkter 1) Honoraret for andet Oplag 550 Rd. 2) Oplaget 750 3) Betalingen i Juni Termin 49.

Og saa Lykke til Handelen. Det er i mine Tanker et fordeelagtigt Kjøbmandsskab De gjør, og De skal see, der knytter sig Lykke til Foretagendet. Naar jeg ikke i den Tid, jeg selv var Forlægger, paa saa mange Maader ligesom havde modarbejdet Afsætningen, havde denne vist været en ganske anden.

De veed jeg har i Forhold til Forretninger et vist Hastværk. De har hidtil føiet mig i denne Henseende, saa gjør det ogsaa nu. Et saadant Brev er jo snart skrevet.

Deres hengivne

S. Kierkegaard.

Reitzel kunde saa vist ikke ønske sig nogen finere Kompliment end Tonen i dette Brev, som viser, at dets Forfatter ikke altid bevægede sig paa overjordiske Stadier, men at han i praktiske og verdslige Sager handlede roligt og overlegent. Den unge Wroblewski bekræfter da ogsaa, at Kierkegaard ved sine Besøg i Bogladen altid var saglig og hurtig, men aldeles ikke indlod sig i nogen »sokratisk« Passiar med Personalet, eller var underfundig overfor Principalen. Han havde baade Respekt og Agtelse for denne. Kun da Kierkegaards sidste Værk »Øieblikket«, hvori han udfordrede Kirken og hele Danmarks Præsteskab, udkom, og han følte Jorden brænde under sine Fødder, viste han nogen Nervøsitet og standsede Wroblewski paa Gaden for at erfare, hvordan det gik med Salget. Det var jo Knald eller Fald.

Teologerne. De søgte næsten alle til Reitzel: Professorerne *H. N. Clausen* og *H. L. Martensen*, Sjællands Biskop *J. P. Mynster*, Stiftsprovsterne *Tryde* og *Paulli*, Provst *Pram Gad* — for kun at nævne nogle af Koryfæerne. Alle sendte de deres dogmatiske Anskuelser, teologiske Anfægtelser, Prækener og Taler over mere prominente Lig ind til Reitzel, der taalmodig — om end nu og da med et stille Suk — trykte det altsammen. Men dengang stod der endnu Ry og Respekt om Gejstligheden, og Tempeltjenerne var ingenlunde beskedne i deres Honorarkrav. I Reitzels Katalog er optaget ikke mindre end 27 Prækener og Sørgetaler af Mynster. For Ihukommelsen af Landets Regenter (Frederik VI, Christian VIII) betaltes gerne et Honorar paa 75 Rd. af Reitzel — et ret betydeligt Plus til Honoraret for selve Talen, betalt af de Efterlevende eller Boet. For de mindre højsalige Lig, f. Ex. Kongens Søster, Prinsesse Juliane, gælder det, at Mynster vel ikke oppebærer Honorar for Udgivelsen af Talen, men betinger sig 60 Exemplarer, indbundne i sort Moiré med Sølvbogstaver. Det kostede Reitzel en Del Penge, og han ærgrede sig over denne Udgift, — men lægge sig ud med Statskirkens Repræsentanter vilde han paa ingen Maade.

Og dog kom det til Rivninger med Mynsters Efterfølger paa Sjællands Bispestol, Professor, Dr. H. L. Martensen. Skønt Episodens sidste Akt først udspilles adskillige Aar efter Reitzel seniors Død, er Historien ikke uden Interesse.

H. L. MARTENSEN

fik i 1840 sin første Bog, »Fader Eckhardt«, som Reitzel benævner den i sin Forhandlingsprotokol, trykt i 500 Exemplarer og betalt med 200 Rd. Fra 1847 og de nærmest følgende Aar forlægger Reitzel ikke mindre end fire Prækensamlinger og honorerer dem særdeles højt. Det første Bind tryktes i 1000 Ex., og Martensen fik 500 Rd. Men for de følgende fordobles Oplaget, og han forlanger nu 50 Rd. (∩: mellem halvtredje og trehundrede Kroner i vor Tids Købeevne) for Arket. Det var en høj Betaling, Martensen var forholdsvis den højst honorerede Forfatter.

Men saa begav det sig jo, at Søren Kierkegaard angreb Martensen, fordi han havde kaldt Mynster et »Sandhedsvidne«. Martensen var forbitret over »Sofistens« Angreb paa hans Forgænger og over det noget ramsaltede Indhug mod den danske Gejstlighed i Kierkegaards Løsgænger-Polemik, som jo udkom paa Reitzels Forlag. Martensen var smækvred, opsagde Forlaget Huldskab og Troskab. Han var ikke saa fin en Diplomat som sin Forlægger, der nu og da i Embeds Medfør maatte bære Kappen paa begge Skuldre.

Martensen udvandrede til Gyldendal, og det var hans gode Ret. Men ikke da han her udgav »Prædikener paa alle Aarets Søn- og Helligdage« og heri indflettede 38 af de Prækener, han forhen havde solgt til Reitzel og som var Forlagets Ejendom.

Gamle Reitzel laa nu forlængst under Mulde, og maa-ske vilde han med sin Ærbødighed for Autoriteterne have tiet hertil. Men Sønnen var klar over, at her forelaa Eftertryk, og saa begav han sig op i Bispegaarden og ned-

skrev efter Hjemkomsten den karakteristiske Samtale med Bispen.

Reitzel: Det er i et lidt ubehageligt Ærinde jeg i Dag kommer, men Deres Højærværdighed er ved Udgivelsen af Deres sidste Bog gaaet min Ret lovlig nær.

Martensen: Det er jeg ikke. Den Bog Deres Fader købte af mig, er en Bog for sig, og denne er en hel ny Bog, og det maa jeg som Forfatter have Lov til.

R.: Men man kan jo dog ikke sælge den samme Vare til to. Var Deres HV kommen til mig og havde anmodet mig om at maatte optage nogle enkelte Prædikener, saa vilde jeg selvfølgelig ikke have havt noget derimod; men 38, som Tilfældet er nu, vilde jeg næppe have givet mit Samtykke til.

M.: Denne Bog er ganske forskellig fra den tidligere. Som Biskop har jeg Lov til at prædike over frie Texter, og De vil ogsaa se, at Ordningen er anden. Jeg har aldrig tjent noget ved min Forfattervirksomhed. (*R.:* Denne Yttring slog mig, da Martensen vitterlig var en af de Forfattere, til hvilke min Fader havde betalt de største Honorarer.)

R.: Ganske vist er Prædikerne opstillede paa andre Dage og med andre Overskrifter, men Indholdet er dog ganske det samme.

M.: Det har jeg Ret til at gøre.

R.: Jeg kan ikke tro det. Paa den Maade kunde jo Christian Winther lægge en ny Sang ind i »Hjortens Flugt«, hvorved Digtet fik en anden Tendens, og udgive det som en ny Bog.

M.: Det maa han have Lov til. Men *han* kan ikke gøre det. *Jeg* kan gøre det.

R.: Jeg vilde naturligvis ikke stole alene paa min Dom

i denne Sag. Og jeg har derfor anmodet min juridiske Konsulent om at meddele mig sin Opfattelse.

— Jeg leverede ham Vilh. Rodes Brev, som han, efter at han havde læst det, smed haanligt hen ad Skrivebordet.

M.: Det kan han ikke bedømme; men det kan jeg som Forfatter. Men De kan jo stævne mig.

R.: Ganske vist, Biskop Martensen, og det var jo meget rart at faa en Dom for, om man er Ejer af det, man har købt og betalt eller ej. Jeg har endnu aldrig gjort det, og jeg synes ogsaa vi er to for gode Firmaer til at ligge og føre Proces mod hinanden.

M.: Ja jeg indrømmer, at det under de nuværende Forhold heller ikke vilde være mig behageligt. Men hvad vil De have, at jeg skal gøre?

R.: Foruden det ærgerlige i at miste sin Ejendom, saa har Sagen ogsaa en pekuniær Side, idet vi endnu har liggende for en 3000 Rd.

M.: Saa mange?

R.: De maa derfor tale med Hegel og se at faa ham til at købe dette Restoplæg af os.

M.: Naar jeg siger Dem det, Reitzel, saa skal De tro mig paa mit Ord. Da jeg i Sommer talte med Hegel om Bogen, sagde jeg til ham: »Men kan Reitzel ikke tage det fortrydeligt?« hvortil han svarede: »Aldeles ikke.« Jeg troede derfor, han havde talt med Dem derom.

— Efter en længere Forhandling bestemte Martensen sig da til at tale med Hegel om Sagen. Jeg belavede mig paa at gaa, da han pludselig udbrød:

M.: De kunde have ladet være at jage mig væk.

R.: Jeg beder, Biskop Martensen, jeg var udenlands dengang, og det var ikke os, der jog Dem væk, men Dem, der løb fra os.

M.: Ja! Jeg kunde ikke være der, hvor Søren Kierkegaard havde faaet Lov til at kaste Snavs paa den Mand, hvis Buste vi har rejst derude.

R.: De kunde hos os ikke være sammen med den døde Søren Kierkegaard. Jeg synes dog De i Klareboderne er kommen i værre Kompagni med Brandes, Drachmann og Konsorter.

M. (med Pathos): Ja, jeg har ogsaa sagt til Hegel, at han skal tage sig i Agt, — men de har ikke kastet Snavs paa Biskop Mynster.

R.: Naar man har alt hvad en Forfatter har skrevet, saa kan man ikke nægte at forlægge hvad han maatte komme med.

M.: I dette Tilfælde synes jeg dog, at De havde burdet det.

R.: Jeg sætter, at Paludan-Müller — hvad han naturligvis ikke gør — skrev en liderlig Roman, maa jeg saa ikke trykke den?

M.: Jeg skønner ikke, at De kunde lade det være.

R.: For ham maatte jeg nok gøre det, — men ikke for Søren Kierkegaard!

— Vi fortsatte Samtalen endnu i nogen Tid, og efter et Besøg paa omtrent tre Kvarter forlod jeg Biskoppen.«

Reitzel fortæller saa Slutningen paa Historien om Eftertrykket: »Samme Aften efter at Bogladen var lukket, kom Justitsraad Hegel ind til mig, og efter et temmelig kejtet »Glædeligt Nytaar« fortalte han, at Martensen havde havt Bud efter ham, og at han nu kom for at tale om, hvorledes Sagen bedst kunde ordnes. I Samtalens Løb ytrede han, at han under Forhandlingerne med Martensen om Forlaget af den nye Bog havde sagt til ham at henvende sig til os angaaende de Prædikener, der

skulde medtages. Jeg standsede ham da: »Stop lidt, Hr. Hegel. Martensen sagde netop det modsatte.« — »Ja,« svarede Hegel, »det sagde han ogsaa til mig idag, men det kan jeg ikke huske.« . . . Næste Morgen kom han igen og fortalte, at han Aftenen forud tilfældig var kommen til at tale med en Jurist, der havde raadet ham til ikke at blande sig i Sagen, der var ham aldeles uvedkommende og kun angik Martensen og Reitzel.

Imidlertid kom han igen i Middagsstunden, og denne Gang i en temmelig exalteret Stemning. Martensen, der havde tilbragt en daarlig Nat, havde atter sendt Bud efter ham og været temmelig ubehagelig imod ham. »Han var ligefrem uforskammet og behandlede mig næsten som en Skoledreng.« Han kom nu for at træffe Aftale om, hvordan vi i Mindelighed kunde faa Sagen ordnet paa bedste Maade.

Da det jo nærmest var os om at gøre at faa konstateret vor Ejendomsret, enedes vi om følgende Vilkaar: Som en Slags Bøde for det begaaede Eftertryk betalte Hegel 200 Rd., og for andre 200 overtog han Restoplaget af de tre Prædikensamlinger. Hvorledes Hegel senere ordnede dette Mellemværende med Martensen er mig ukendt, men sandsynligvis har Hegel maattet betale hele Gildet.«

Historikere. Baade for Forlægger og for Forfatter blev *C. F. Allen's* »Haandbog i Fædrelandets Historie« et glimrende Aktiv. Den tykke Bog blev første Gang udsendt 1840; og det var en heldig Stund, thi Forfatterens Synspunkter faldt helt sammen med den gryende National-liberalisme. Bogen var skreven med udpræget demokratiske Sympatier, og skøndt i mange Henseender et livfuldt og

vægtigt Arbejde var den tendensiøs i sit Anlæg: de højere Stænder, Adel og Gejstlighed havde undertrykt den brave Borger og hæderlige Bonde, der var Forfatterens Kælebarn, og Enevælden faldt heller ikke i hans Smag. Til en Begyndelse lod Reitzel kun tage 1000 Exemplarer, som han betalte med 350 Rd. Men allerede to Aar senere maa han lade trykke to ny Oplag, hver paa 1500, og Allens Honorar stiger; for 2. Udg. faar han 450, for 3. Udg. 550 Rd. Haandbogen var en Slags Nationalliberalismens Bibelhistorie, der prækede den rette socialpolitiske Tro. Saa sent som i 1881 kunde en 8. Udg. udsendes; men da var dens bedste Tid forbi. Den historiske Kritik begyndte sit Oprydningsarbejde.

Og naar Reitzel tjente over Forventning paa et enkelt Værk, var han ikke tilbøjelig til at strække sig vidt overfor et andet i samme Branche. Naar saaledes den lærde *Caspar Paludan-Müller* tilbød ham et Specialværk som »Grevens Fejde« (3 Bd.), slog han til, skøndt han nok vidste, at det neppe kunde bære et Oplag paa 500, og betalte det med 10 Rd. Arket. Sandt nok intet stort Beløb, men Reitzel ønskede ikke, at nogen skulde arbejde gratis for hans Forlag.

De politiske Forhold medførte, at Reitzel i 1849 fik en solid Succes paa den kgl. Historiograf og Geheimearkivar C. F. Wegeners tidsprægede Skrift om »Augustenborgeren og det holstenske Oprør«.

C. F. WEGENER

maatte naturligvis i Embeds Medfør frakende Hertugen Berettigelsen af ethvert Arvekrav. (En senere Tids Historikere har set noget anderledes paa det indviklede Spørgsmaal). Og det danske Publikum var højlig interesseret i Aktualiteten. Reitzel solgte Skriftet for 1 Rigsdaler, og i Løbet af ganske kort kunde han udsende tre Udgaver; det blev ialt til 6500 Exemplarer, og der tilfaldt Geheimearkivaren i Honorar tilsammen 1487 Rd., det højeste Beløb, der endnu paa een Gang var tilfalden en af Forlagets Skribenter.

Dengang kendte man ikke Brugen af Checks som Betalingsmiddel. Reitzel plejede at sende et af Firmaets unge Mennesker op til Forfatteren med Beløbet i Kontanter. Wroblewski fortæller saaledes, at han en Dag blev sendt til H. C. Andersen med et Par brune Hundredaler-Sedler. Andersen blev saa oplivet ved Synet, at han tilbød at fortælle Overbringeren et Eventyr. »Nej Tak!« svarede Wroblewski. Andersen blev forbavset og fornærmet over denne Utaknemlighed. Men Hemmeligheden var, at Mester hjemme i »Laden« kunde være strix, hvis hans Udsending blev for længe borte.

Denne Gang var det tilfalden Reitzels Søn, den sextenaarige Carl Waldemar at bringe Wegener Beløbet. I nogle utrykte Optegnelser har denne givet en kvik Beretning om sit Besøg hos den højlærde Herre og skildret Interiøret.

Geheimearkivaren havde naturligvis til Huse i Latinerkvarteret, St. Kannikestræde 15 (senere som Exekutor i Frederik VII's Bo tjente han saa godt, at han kunde købe Ejendom paa Vesterbro og i Haven opføre en særskilt Bygning til sine kære Bøger). Hans Lejlighed var alt an-

det end hyggelig. I hans Arbejdsværelse bestod Møblementet af en gammel Sofa med Hestehaarsbetræk, nogle Stole, et gammelt Skrivebord belæsset med Bøger og Papirer. Væggene var smykkede med nogle Familieportrætter og Litografier af Rektor Bloch, Professor H. N. Clausen m. fl. Paa Gulvet var der strøet Sand, og foran Sofaen laa et gammelt Listetæppe. Men det værste i Værelset var dog Loftet, som i den Tid Wegener boede der, aldrig blev hvidtet og som Følge deraf var dækket med et tykt Lag Støv og Snavs og ganske kulsort. Ved Siden af Arbejdsværelset var hans Sovekammer, der i Properhed neppe har været bedre. Foruden en Pige var en væmmelig gammel Køter, der havde tilhørt hans Moder, hans eneste Selskab.

Naar Reitzel overrakte Pengene (det skete i flere Rater), fik han følgende Replik at høre: »Hvad skal jeg med de Penge? Jeg har jo sagt Deres goe lille Far, at jeg ingenting vil hae, jeg har jo ingen Brug for dem« — hvorpaa Wegener regelmæssig strøg Sedlerne ned i Bordskuffen.

Imidlertid vandrede en Del af Pengene tilbage til deres Udgangssted — Reitzels Boglade. Thi Wegeners eneste Interesse var hans store Bibliotek, som han ofrede betydelige Summer paa. Den gamle Litteratur skaffede Lyng ham paa Bogauktioner, men den ny lod han Reitzel besørge. Til Gengæld ventede han Opvarnting og Lykønskning paa sin Fødselsdag af Firmaet, og Reitzel jun. fortæller, at han Aar efter Aar maatte lade sig traktere om Morgenens Kl. 9 med Kaffe, der smagte som Skyllevand, og et Stykke gammelt Wienerbrød, som Husholdersken havde købt Aftenen forinden. Men man finder sig jo i noget af en god og gammel Kunde. Kun mellem Jul og

Nytaar maatte aldeles intet sendes ham uden »Daglig Lommebog«, til hvis Størrelse han forud indsendte Tegning. Tillige skulde Regningen sendes ham saa betimeligt, at han kunde faa den revideret og betalt i det gamle Aar. En solid Videnskabsdyrker, men unægtelig af den gamle Slags.

Hvad man med et lidt misvisende Udtryk indenfor Boghandelen i ældre Tider kaldte »Pragtværker«, illustrede Albums med Litografier, Foliobøger i rødt eller blaåt Shirting med rigelig Forgyldning, var ikke Speciale for Reitzel. I Virkeligheden udsendte han kun et Monumentalværk — men et meget smukt: »Prospecter af danske Herregaarde«, Tegninger af Fr. Richardt, Text af Tyge Becker. Litografierne var givne i en smuk Tone. Det udkom fra 1844 i Hefter med tre Blade i hvert. Billigt var det ikke, hvert Hefte kostede 1 Rd. 24 Sk. Men Reitzel fik med det Indpas paa Godserne og de store Gaarde. Værket er nu vanskeligt at faa fat paa og meget efterstræbt.

Men Beretningen om Corvetten Galatheas Reise omkring Jorden ved *St. A. Bille* i to anselige Bind med mange Litografier og Kort kan jo regnes herhen. Og endnu mere *Just Matthias Thieles* omfangsrige Værk om Thorvaldsen. En ret kostbar Historie, fordi det krævede et særligt Tavlebind. Thiele, som ved sit Giftermaal var bleven formuende, havde for egen Regning ladet 192 Kobberplader udføre. I 1841 afkøber Reitzel ham dem for 1500 Rd. og tilføjer i sin Protokol: »Dersom Afsæt-

ningen eller Foretagendet med disse Plader faaer et heldigt Udfald, saa har jeg lovet Hr. Thiele et Tilskud af 200 Rd.« Og Udfaldet blev heldigt, thi Thorvaldsen stod nu som Nationens Genius. Thiele fik for det hele Værk tilsammenlagt c. 4700 Rd.

IV. AFSLUTNING EFTERMÆLET

VED Aarhundredets Midte stod C. A. Reitzels Forlag i sin fulde Glans. Chefen var bleven en anset Mand, der nød almindelig Højagtelse. Han kunde disponere, som han vilde, og da Boghandlerforeningen, hvis Formand Reitzel flere Gange havde været, vedtog nogle Bestemmelser om Rabat og Omregning, som han ikke kunde billige, traadte han ud af den. Men Lykken udad modarbejdedes af voxende Tegn paa alvorlig Sygdom. I 1852 angrebes han ofte af heftige indre Smerter og maatte tilbringe mange Timer paa Sygelejet. Fra Dagligstuen dirigerede han dog det daglige Liv i Bogladen saa vidt muligt. Det var en Kræftlidelse i Leveren, som angreb hans kraftige Skikkelse. Det sidste halve Aar Reitzel levede, var han ikke udenfor Huset. Men Bøgerne om Aftaler med Forfatterne førte han trods svigtende Kræfter. En af hans sidste, noteret 14. Febr. 1853, gjaldt Forlaget af *Carit Etlars* (Brosbøll) »Gjøngehøvdingen« (Opl. 750, Honorar 12 Rd. Arket). Hertil knytter sig en lille Anekdote, som giver et godt Bidrag til en fantasifuld Digters Erindringsforvanskning.

Nogle Aar efter Reitzels Bortgang søgte Brosbøll i en eller anden Anledning hans Sønner og fortalte da, at

deres Fader var kommen ud til ham i hans Hjem i Frederiksberg Allé for at faa en af hans Bøger paa sit Forlag. »Og saa fik han Gjøngenhøvdingen.« Kort efter at Romanen var udkommen, havde Brosbøll mødt Reitzel paa Østergade; han var kommen hen til Digteren, fortalt ham, at »Gjøngenhøvdingen« gik af som varmt Brød, og at han endelig maatte have noget mere. »Og saa fik han Dronningens Vagtmester.«

Sønnen Theodor gjorde ham da opmærksom paa, at hans Fader det sidste Halvaar af hans Levetid ikke havde været paa Gaden, følgelig hverken paa Frederiksberg eller Østergade. Derimod huskede han godt, hvorledes Brosbøll selv havde bragt og tilbudt Manuscriptet. Da Bogen først udkom otte Dage før Faderens Død, kunde han umuligt have mødt ham paa Østergade. Og medens »Gjøngenhøvdingen« blev trykt i 1853, udkom Fortsættelsen først to Aar efter.

»Skulde jeg virkelig have taget fejl?« var Brosbølls Svar.

Men hvor syg Reitzel end var, sit Firmas Fremtid havde han altid i Sigte. Sønnerne Theodor og Carl skulde jo overtage det. Han tænkte paa en Udvidelse af Lokalet, og da Waisenhusets Bestyrelse vilde forhøje Huslejen, blev dette Anledningen til, at han søgte et Huskøb. Ejendommen maatte selvfølgelig ligge i Byens Centrum. Flere Plener havde han, tænkte en Overgang paa Hattemager Petitgas' Hus paa Købmagergade 5, men her var ikke Plads nok. Saa fik han 2. August Brev fra en Ven, at to Ejendomme i Løvstræde kunde faas til Købs. Allerede anden Dagen efter, 4. August, havde Reitzel afkøbt Snedkermester *H. C. Beck* dennes Gaard i Løvstræde Matr. Nr. 128 (1859 forandret til Nr. 7) for 29,000 Rigsdaler.

Saa hurtigt handlede Reitzel, naar hans Interesse var med i Spillet. Han havde det ægte Købmandssind. Men der maatte jo gaa nogen Tid inden Etableringen i det nyerehvervede Hus kunde foregaa. Stueetagen maatte helt ombygges, Pakhus indrettes m. m. Gamle Reitzel fik Lov at skue ind i det forjættede Land. Ind kom han der ikke.

19. Maj 1853 er hans sidste egenhændige Indførsel i Protokollen. Den gælder 5. Udgave af Allens Haandbog. Smerterne, der i lange Tider havde været yderst paagaende, stilnede de sidste Levedage. Mildt og stille sov han ind 7. Juni.

Deltagelsen var stor, da Colleger, Forfattere af alle Fag, højtstaaende Embedsmænd mødtes til Sørgehøjtiden i Petri Kirke, til hvis Menighed Reitzel fra sin Fødsel hørte. Dens tyske Præst, Dr. *Johannsen*, holdt Talen, og alle kunde være enige i Talens Slutningsord: »Der Vaterland verliert in ihm einen seiner treusten Söhne, diese Stadt einen ihrer würdigsten Bürger, die Wissenschaft einen ihrer thätigsten Beförderer, seine Familie den zärtlichsten Gatten und Vater, seine Freunde den wohlwollendsten Freund.« Til Trods for det oratoriske Pragtstykke blev Stemningen dog lykkeligere grebet ved det Farvel, som Pastor *F. J. Mynster* i danske Ord bragte ved Graven paa Assistens Kirkegaard. Saare smukt hed det i denne Tale:

»... Det Farvel, der lyder her ved din Grav, bringes Dig ei blot fra den snevre Kres, som Du nærmest tilhørte; nej det bringes Dig ogsaa fra de Mange, til hvem Du traadte i Forhold, og som stedse i Dig fandt ej blot den forstandige, men ogsaa velvillige, uegennyttige Mand, der vidste at paaskønne hvad der var Godt for dets egen Skyld. Ja Farvel fra saa mange af Danmarks Ypperste,

som bragte Dig deres Aands bedste Frugter, at Du skulde lade dem se Lyset, og hvor glad var Du ikke, naar Du havde en saadan Gave at skænke os, hvor glad var Du ved Tanken om, at det var igennem din Haand, at den rakes os. Farvel fra saa mangen, som endnu ubekendt for Verden, bragte Dig hvad han havde udtænkt og nedskrevet paa det stille Kammer. Med bange Forventning kom han til Dig; glad og opmuntret og med Haab for Fremtiden gik han fra Dig. Ja Du har fredet om saa mangen ædel Spire, der maaske ellers var sygnet og henvisnet. Og derfor bringe vi Dig endnu til Slutning Fædrelandets Tak. Ja Tak fra alle, som have nogen højere Sans, som finde deres bedste Glæde ved Aandens rene, ædle Frembringelser. Tak for alt hvad Du i saa Henseende har virket. Du var som Urtegaardsmanden, der vel ikke selv kan frembringe Blomstrene, men som plejer dem med kærlig Haand og rækker os andre den skønne, den duftende Krans . . . Tidt og ofte, naar vi i stille Timer tage en af vore kære Bøger i vor Haand, da skal Reitzels Navn rinde os ihu, og Du selv staa for os i venlig Erindring i vort Livs bedste Øjeblikke.«

Det var forbi. Da de to Sønner, *Theodor* og *Carl*, som deres Fader havde udset til at videreføre Firmaet, endnu ikke havde naaet Fuldmyndighedsalderen, blev Driften fortsat under Signatur »C. A. Reitzels Bos Arvinger«. Fuldmægtig Møller og den ældste Søn Theodor ledede det daglige Arbejde, medens Carl var i Wien for sin Uddannelses Skyld. I 1858 overtog Sønnerne som Compagnoner Firmaet i Løvstræde Nr. 7.

De søgte at bevare Traditionerne og viste et pietetfuldt Sind overfor Arven fra Faderen, Theodor fin og elskværdig, Carl mere expansiv. Om nogen Fornyelse i større Stil var ikke Tale, de raadede ikke over deres Faders friske Initiativ og Købmandssnilde. Boghandelen var fremdeles med sine gamle Kunder et fortræffeligt Aktiv, mens Forlagsvirksomheden i nogen Grad stagnerede. Skæmtvis blev sagt, at Reitzels Forlag væsentlig bestod af »Samlede Skrifter«. Det er ret karakteristisk, at saa sent som i 1887 — i den litterære Realismes Guldalder — begyndte de Udgivelsen af H. P. Holsts Samlede Skrifter. Det var en Generation for silde. Tiden var løben fra den gamle Efterromantiker. Etatsraad Holst fik 3000 Kr. Men for Forlaget var det neppe noget indbringende Foretagende.

Saa kom den Dag i 1893, da Brødrene bestemte sig for at udskille Forlaget og solgte det til den unge *George Grøn*, der tre Aar efter igen afhændede det til Gyldendals Forlag.

Men C. A. Reitzels Boghandel fortsattes uforandret og naaede i de næste 25 Aar et Omfang, som gamle Reitzel og hans Sønner ikke kunde drømme om, da Tiderne jo var blevet helt andre.

Baade Forlag og Firma fornyedes i 1919 af *Axel Sandal*, som har videreført det. C. A. Reitzels Boglede har nu, i tidssvarende Skikkelse, til Huse paa Nørregade Nr. 20. Beliggenheden i det gamle Latinerkvarter er bevaret.

Alt i denne Verden er undergivet Forvandlingens Lov. En opadgaende Kurve har ofte en nedadgaende i Følge. Bølgetop veksler med Bølgedal. Men i Mindets Sparebank vil Carl Andreas Reitzels Navn bevare sit fulde Værd og med en egen festlig Glans lyse ned gennem Tiderne.